Контрольный экземпляр

Бакъдар, вошал, цхьоагIо!

СЕРЛАЛО

КПСС НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ КОМИТЕТА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ГАЗЕТ

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 8 ДЕКАБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 123 (7937). ★ Мах 3 кеп.

ТЕЛЕГРАММА

Нохч ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета председателга Д. Г. ЗАВГАЕВГА

Оаха, Коми ССР дахаш а болх беш долча Нохч-ГIалгIайчен, Дагестана, КъулбаседаХIирийчен викалаша, дег тIара даькъала вувц хьо, хьога гIолла вай берригa мехкахой а Нохч - ГIалгIай Республика Паччахьалкхен суверенитет дIакхайкаярца дувзаденна. Дай баьхача моттига гаьна хилча къаьстта чIоагIагIа совбоал цунцара безам.

Тхо сагота да Къулбаседа Кавказе къамашта юкъера гIулакхаш ирдала доладеннад, аьнна баь хоам хьахезачул тIехьагIа. Цунца цхьана Iа, Доку Гапурович, «Ха» яхача программе сатийна а бIубенна волаш а даьча къамаьло тешаду тхо къаьнагIдарех долча халкъаша мел дер де доагIача тайпара мара дергдоацилгах. Цунца дувзаденна тхо кхайк берригача вай мехкахошка, вежарашка, йижарашка, сийдолча боккхийча нахага, дина керте латтарашка — вай даь сийлен духьа ма хилийта вай вежарий халкъашта юкъе моастагIал оттаргдола хIама. Вай халкъашта юкъе цатоам оттар къаман сий лорадеш волча вайх хIаранена эхь долаш да. ВIаши уллув даха а вошал леладе а вайнси вай тIехьенпен дегIа да кхелага а историга а диллача. Нийсхо юхаметтаоттае еза массане юкъара хьашташ эшалургдоацаш, массане инзаши гIулакхаши оарцагI а даьха. Вай даьша наIалт аргда вайна, нагахьа санна вай ноанойи йижарийи дегашка керда гIайгIа вай йоссите. Дахалда шо, тоалулда шун вахар!

Мехкахоша тIадилларах НУХАЖИЕВ Нурди.
г. Печора, Коми ССР.

Хьалхалаттараш

Берригача вай мехкарча бурувдеттарашка дIакхоачаш я Карабулакски химически реагентий завода болхлоша арахеца тайп-тайпара продукци. Шоай смежникий балха цхьаккха тайпа хьовзам ца хилийтара, царна мел эша химически реагенташ лоаттаяра шоай кхоачамех бизза пайда нйбу цар шийтталагIча пятилетка тIеххьарча шера. Долче, дерригача технико-экономически хьокхамий цхьайтта бетта задани дикка тIеккхоачашъяьй цар. Паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул тIех завода коллективо арахийцай 99 эзар сома маьха товарни продукци. Ший потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд цо.

Предприяте болхлой къахьегами царна юкъера яхь кхетамца вIаштIехьяккхарах, къахьегамеи производственнии дисциплина чIоагIъярах, балха ханахи производственни мощностехи бизза пайда ийбарах, башха дика да цар кхы мел дола технико-экономически хьокхамаш а. Къахьегама овсарле цхьайтта бетта планагIа лаьрхIачул ткъестен ахи процент лакхъяьй. Духхьал из лакхъяра чотагIа хьаяьй заданел тIех ара мел хийца продукци. Бийдал, электроэнерги, кхыйола материалаш кхоярах, хьаеча продукцега дIабода мах заданех лаьрхIачул лохбарах планал тIех завода болхлоша укх шера паччахьалкхенна баь пайда 265 эзар сом да.

Заводерча цехех, производственни участкех цхьаккха а яц шоаш укх шера тIайийцача декхарех лоархIа ца еш. Царна юкъе а къаьстта дика болх а беш, башха дика производственни хьокхамаш дахарца белгалъяьнна я Шестаков Игорь Павловича кулгалдеча цхьоалагIча технологически цеха коллектив. Предприяте цехашта юкъе цхьайтта бетта задани кхоачашъярах эггара хьалха рапорт деннарех я из.

К. БАШИРОВ.

ВоI—ший даь метта

Победа яхача колхоза №2 йолча бригаде дукха ба цIихеза бола механизатораш. Царех цаI ва Валентин Петрович Ермоленко.

1943 шера Сунженски МТС-е, тракториста курсаш чакхъяьхачул тIехьагIа балха отт из. Ше зIамига вале а, дика къахьег цо бригаде. Цу бригаде механикалла 25 шера болх бу. ТIехьагIа механизаторалла 20 шера болх бу цо. Цу юкъа дукххаза тийннай цунна сийлен грамоташ, кхыдола совгIаташ а. Балха говзал йола механизатор лоархIаш ва ерригача колхозе. Ший балха тIа доккхий толамаш дахар бахьан долаш, шозза Къахьегама Шеча байракха орден еннай Валентин Петровича. Ше пенсионер вале а, бакъда, бригадерча механизаторашта къаьстта гурахьа ялат чуэцача хана новкъостал ду цо.

Дукхача шерашка коммунист а волаш, шийгара дика гIуланхаш гойташ, эшача метте дика новкъост а волаш, хьавенав из. Сталина гIозаро телхадаь законаш, иштта командни - административни системо харцахьа леладаь гIуланхаш гучадаьлча сентябрь бетта 1990 шера партера дIаваьлар из.

Ший воI Анатолий Валентинович къахьегара тIера, дика оамалаш йолаш Iомаваьв. 1977 шера Орджоникидзевски № 2 йола юкъера школа, тIаккха автошкола яьккхачул тIехьагIа, Советски Эскаре гIулакх де вода из. Эскаре декхар кхоачашдаь ваьлча, «Победа» колхоза, шийдас болх баьча № 2 йолча бригаде механизаторалла болх беш хул. Къонача механизатора дика дIахьо ший болх, хIара денна оттаь план 150 процент йолаш кхоачашъю цо.

Интернационалист волаш хьалкхийнна из. Деша вагIача хана гIалгIай берашца доттагIал леладаьд: Бузуртанов Османаца, Баркинхоев Мувсайца. ХIанз цун доттагIий ба трактористаш — гIалгIай Костоев Микаил, Хашагульгов Башир, иштта кхыбараш а. ГIалгIай автономи юхаметтаоттаяр тIаэцаш волча Анатолий Валентиновича йоах «ГIалгIай къамо дехар нийса да, шоай бокъо я цар ювцар, эрсий къам гIалгIашца барттайна дахаргда».

Дан, воIи тайп-тайпара оамалаш йолаш ба, цхьабакъда цар уйлаш цхьатарра я — Даьхенна пайда бар.

Т. ХАШИЕВ.

Хьайбаш леладерий толамаш

Шоашта хьалхацика латта декхараш толаме кхоачашдара таронаш оарцагIъяьха къахьегаш ба укх деношка Сунженски района Ленина цIерагIча колхоза хьайбаш леладераш.

Дика дIадоладаьд цар карара шу. Итт бетта шура план 1007 тонн йолаш, екхар 1033 тонн. План 157 тонн йолаш дулх декхар 290 тонн.

Хьацар доаккхаш къахьегаш хилча хьахул беркат, хьабоал пайда. Иштта, къахьегаш ва хьайбаш дулха кхоабача ферма бригадир Сулейманов Эмин. Дукха ха я Эмина ферме болх бу. Бакъда, цу юкъа из дика кхийттав ший балхах.

Хьайбай боахаме толамаш дахара керттера бараш доаркаш ба. ДукхагIча даькъе, цар хьинаре беча балхо вIаштIехьдоалийт коллектива хьалхашка латта декхараш ханал хьалха кхоачашде. Хьайбаш леладерашта юкъе яьржача яхье хьалха ба Айдамирова Хазо, Бисиева Яха. Укх шера итт бетта яьча итогашка хьежача Айдамировас хIара беттача Iаттагара яьккхай 4169 килограмм шура, план 2500 килограмм йолаш. ТIаккха Бисиевас 3542 килограмм шура яьккхар.

Хьайбаш леладераш раьза ба доакъара Iан кийчо яьча болхлошта. Кердача шера цар дика баьб из болх. ПланагIа 825 тонн йол Iалашъе езача, Iалашйир 1600 тонн. КIоаг чу елла силос 9500 тонн я план 7660 йолаш, иштта 1236 тонн ча. Тешшаме ала йиш я укх боахаме Iай хьайбаш меца хургдоацилга.

В. КУРБАНОВ.

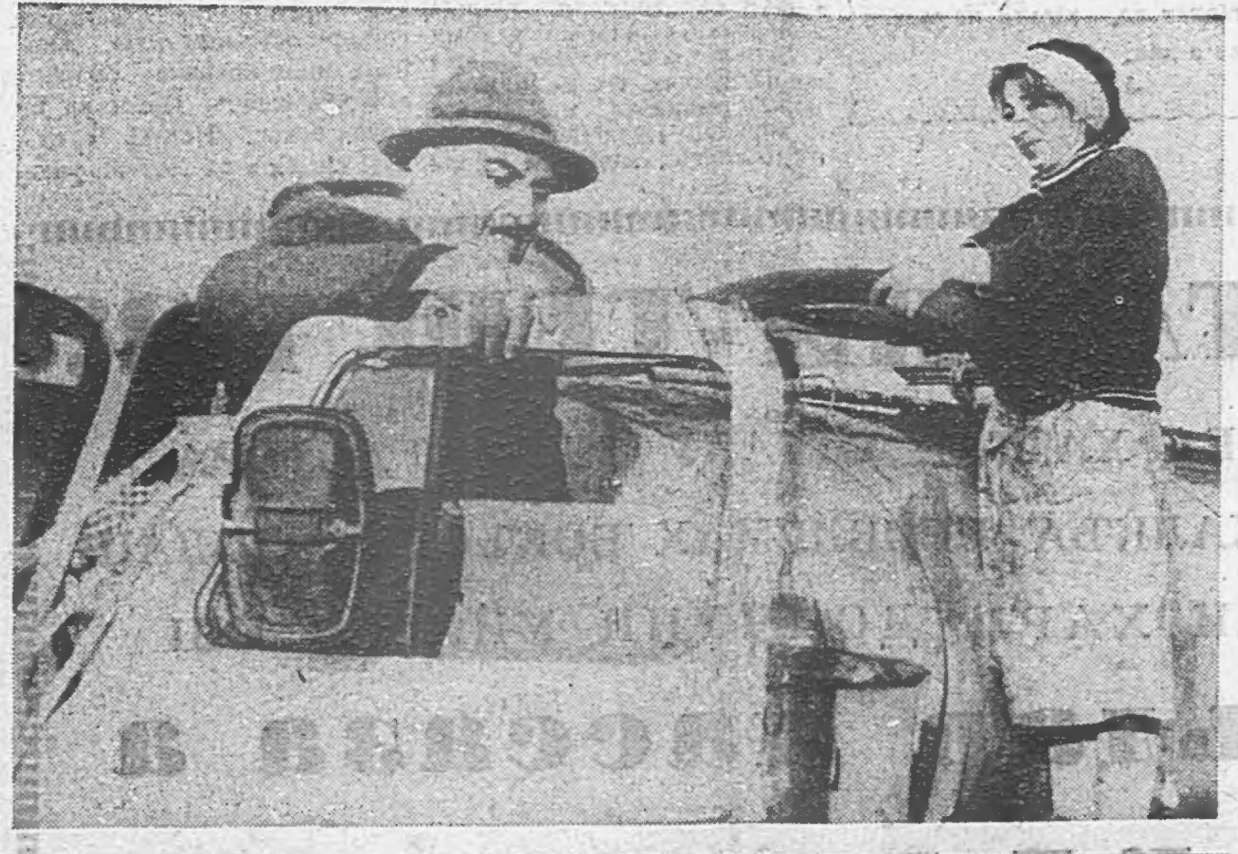

ФОТОРЕПОРТАЖ

ТIеххьарча хана, республике боахамашка этта хьал дега тоам беш дац Дукха коллективаш я шоай планаш кхоачаш ца еш Цунна бахьанаш дукха да. Цу хьакъехьа укхаза комментарни е валац со. Цох къаьстта дувца эш, аьнна хет. ХIанз со дувца воалар кхы дар да. Укх фоторепортажа тIа шоана гуш бола болхлой, шоай балхаш тIа толамаш доахаш, из болх безаш, хьаьнала къахьегаш бола нах ба. Уж санна боля болхлой ба «Назновский» совхоза Аьлти—юртарча шури ферме. Цудухьа ферме доахаш дола хьокхамаш эсала дац.

Долаков Руслана скотник волаш укх ферме болх бу дукха ха яц. Бакъда, цу юкъа по ше дикагIча оагIорахьара дIавовзийттав. Балха тIера волаш, хьаьнала къахьегаш хьавоагIа из. Дика ейзай цунна хьайбай оамалаш а. Цо цIаккха меца дитац уж.

Совхозе лоархIаш сий деши ва шура дIакхухьа машина водитель Мержоев Мухьмад. Хан - ханнахьа кулг тохаш массаза а дикача хьале машина лелаъярах цун аьттув боал ханнахьа фермера шура дIаъяхьа Укх совхозе болх беча 20 шера ший балха говзал кхы а лакхъеш хьавоагIа из.

Ши шу ха я Долакова Тамарас ферме болх бу. Ветташ 22 етт ба цунга. Ше къона яле а, Тамарагара хьехам эц фермера кхыча доаркаша.

— Аьхки цхьайолча хана вIаштIехьдалацар хIанз миссел шура яккха, — йоах Т. Долаковас. — Укх шера итт бетта шури план кхоачашйир оаха. ХIара кхоабача Iаттагара 10—11 килограмм йоаккх. Из да укхаза Iалашдаь доакъар дикал йолаш хилар. ХIаьта ферме коа болх беш я доакъар кийчду цех а. Цо аьттув боалийт из тайп-тайпара кийчдайташ хьайбашта дIатела.

Иштта шоай хьинар кхо ца деш, массаза а дика къахьегаш ба фермера болхлой. Цудухьа дика да гойташ дола хьокхамаш а.

СУРТАШ ТIА: 1 Водитель М. Мержоев, доярка Л. Сайдаева; 2. доярка Т. Долакова; 3. скотник Р. Долаков.

М. ЧАХКИЕВ,
И. ПЛИЕВА сурташ.

РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕ

5 декабре Нохч - ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совете совещани хилар. Цига хьийхабар республика Министрий Совета, торговле, общественни кхачан, потребкоопераце кулгалхой, халкъа депутатий горрайсоветий исполкомий председателаш. Укхаза дийцар «Кхачан продукташи халкъа эша товараши лоаттадеча, транспортаца дIа-юха кхухьача, дохкача порядок оттаяра болхлой тIахьожам чIоагIбара хьакъехьарча» СССР Президента М. С. Горбачева Указах. Совещани дIайихьар Нохч-ГIалгIай Республика Лакхехьарча Совета Председателa хьалхарча заместителa А. Н. Петренкос.

Республика правительствас цу деша хьакъехьа делаьрхIар довзийташ къамаьл дир Нохч - ГIалгIай республика Министрий Совета Председателa заместителa Л. А. Касаева. Потребительски рынке этта чоалхане хьал, торговле а кхачан продукташцен халкъа эшача кхыдолча товаращцен нах Iалашбара системе а дуккха зуламаш деш моттигаш хилар, цу сфере порядок оттае, яхаш наха чIоагIа дехар деш хилар бахьан долаш арадаьккхад из Указ. Керттера теркам тIабохийт Указа тIа болхлой тIахьожама группай болх тоабара. Цар бокъо я цхьаккха духьале йоацаш проверкаш е кхачан а яйгача промышленноста а предприятешка, торговле, общественни кхачан, бахача наха бытовой гIулакхаш дара организацешка, торгови учрежденией, хIаьта иштта кооператива а складашка, гIонна йолча помещенешка, базашка. Бокъо лу уж товараш дIа-юха кхухьача, потребителга уж дIакхоачадеча тIахьожам лоаттабе.

ХIанзалца иштта йоккхий бокъонаш цар хиннаце а, вIашагI а ехка болх беш я республике 300 совгIа цу тайпара группаш. Торговле правилаш телхаяь дукха моттигаш гучаяьхай цар, хIаьта из дIахо ца хилийта гIерташ профилактически болх бу цар.

Болхлой тIахьожама группаш хинна ца Iеш торговле бокъонаш нийса лелаяйтара тIахьожам лоаттабеш я Госторгинспекце управлени, Нохч - ГIалгIай Республика Министрий Совета маьхашта йола Комитет, торговле министерстван Респотребсоюзен ведомственни тIахьожам. Цхьабакъда, цар массане бу болх а бац кхоачам болаш. Нахага дIа ца дохкаш товараш юхаувзаш, хьуладеш моттигаш хIанз а дукха я.

Маша даьттен шекари дохкара юкъейоалаяьча талонех боагIаш бола пайда балац, хIапа аьлча йоагIача тайпара учет йолаш а тIахьожам лоаттабеш а дIадахийтац из гIулакх горрайисполкомаша.

Торговле деш дола зуламаш гучадоахаш белгала болх бу милице а КГБ а органаша, цхьабакъда из болх а цунах хьахиннар а шерра наха дIадовзийташ дац, аьлар Л. А. Касаева. Цу дивргенен уйла а еш республика Министрий Совето МВД а КГБ а органашца, торговле министерствaца, респотребсоюзаца, кхыча организацешца цхьана баха нах тайп - тайпарча товарашпа Iалашбара даькъера кхоачамбоацараш дIадоахаш цхьадола гIулакхаш де лерхI гаргарча хана.

ВIалла а тIехьа ца тетташ кхоачашде деза гIулакхаш белгалдаьхар Л. А. Касаева. Кхачан а халкъа шерра эшаш дола а товараш тоъаш ца хилар бахьан долаш да хIанз этта хьал. Укх шера хьалхарча итт бетта 21 миллион сома боараме халкъа эша промышленни товараш, 18 миллион сома боараме кхачан товараш торговле органашка дIа ца кхоачаш дисад республика чурча предприятешкара. Цхьан областера цаI хьакхаьчадац, вокх областера цхьаькха денадац, яхаш бахьанаш а доахаш бехктокхама кIалхара бовла гIерт цхьабола кулгалхой. Царгара доагIар дизза хьа ца дехилга а бакъда.

Итт дийнахьа кхоачашде дезаш да Президента Указ, белгалдаьккхар ше къамаьл деш республика Министрий Совета Председателa С. М. Бекова. Вайна юхедисар пхи ди мара дац. Цудухьа хIара городской, районни, юрта, поселка Совета исполком декхарийла я наха лоархIаш, сийдеш бола, гIулакх нийса дIахьоргдола нах юкъе а болаш предприятешка, учреждeнешка тIахьожама группаш, комитеташ вIашагIйоххка. Цар леттIа болх бергбола таронаш хургйолаш вIаштIехьдаккха деза гIулакх.

Дуккха хаттараш телар гулбеннараша. Дукха ха мичай халкъа тIахьожама органаш дIаяьха, парна тара хургйий теш хIанз керда хьае гIертараш? Керда чиновникаш сенна вIашагIтох вай?

Къамаьлаш даьча Назрановски райсовета председателa А. - Хь. Аушева, Грозненски горисполкома председателa М. Э. Баймурадова, республика халкъа депутата Х. - А. Бисултанова, Шалински райсовета председателa А. Б. Паскачева, Шелковски райсовета председателa П. Г. Коломенске, республика КГБ председателa заместителa С. П. Крайнова баха нах кхачан а халкъа шерра эшаш долча а товаращца Iалашбара тIахьожам лоаттабеча де дезараш дувцаш маьхе предложенеш тийллар. Дийцар, масала, хIанз эттача хьале таро йоацача наха гIо дара йола республика программа хила езилга, ерига тIахьожама органаш цхьан координационни центра хьалхленца болх беш хила езилга, тIахьожама группай болх шерра наха дIабовзийташ, массови информацие средстваша бувцаш хила безилга, дар.

Дукха ха яц республика Министрий Совете респотребсоюза балха тIехь долаш дола кхоачамбоацараш дийца. Уж дIадахара цун кулгалхоша хIанз а хайра даьхIама дац. ХIаьта а тамаш яйташ дар респотребсоюза председателa Х. М. Гуржиханова совещане даь къамаьл. Кхоачам боацараш балха юкъера дIадахара хетаде доагIар цо ший къамаьл, бакъда цунна меттел цо лехар бехказа вала гIерта никъ, цо берригаш бехке бора, шоай ведомствах хIама алацар.

Укх шера 1 ноябре денз яьча проверкаша хьахьокх тайп-тайпарча базашка, складашка дIачухкаьчача товарех диьлагIа дакъа тикашка ца кхоачилга. ТIаккха мича ух товараш? Хетаргахьа зуламхошка, спекулянташка кхоачкх уж.

Дувца дош чакхдоаккхаш А. Н. Петренкос белгалдаьккхар, паччахьалкхен суверенитетах йола ДекларацитIаэцар бахьан долаш паргIатта воай моллагIа гIулакхаш воаш къестаде йиш йолаш паргIато яьннална. Цудухьа вIалла тIехьа ца тетташ республика правительство, торговле, общественни кхачан органаш, цар балха тIахьожам лоаттабу органаш гIулакх тоадара мел эша хIама де декхарийла я. ХIаьта тIахьожама группаш пайдане хургья, нагахьа санна цхьа моллагIйола мугIарера кампани санна йоацаш, эшшача тайпара уж вIашагIйохке. Цул совгIа телевиденe радио гIолла, кепайоазон тIа шерра бувцаш, наха дIабовзийташ хила беза цар болх. Цар деш цар массанена гуш хила деза.

Школа: реформа наькъагIа

Халкъа образованена, Iилмана, культурана, дина, спорта, кхетамца кхебара, этикана йола массазара комисси хьежай хьехархой говзал лакхайоаккхача республикански институтах халкъа образоване институт ярах долча дешага. Ховш мадарра, республика Министрий Совето, халкъа образоване министерства инициатива хьал а лаьца, цу хьакъехьа лаьрххIа соцам таIийцаб. Цхьабакъда, республика Лакхехьарча Совете Iалаьмате дукха дIа-хьа даьча къамаьлаша а йоазонца яьхкача жалобаша а парламента Президиум шекьяьккхай тIаийца решени нийса хиларах, цудухьа ханна юхасоцадаьд цо из кхоачашъелга. Комиссе заседане къамаьл даьча С. М. Мовтаева депутаташта дIадовзийтар эксперимент е министерствана дагадохийта бахьанаш. Министра хетачох, цо цкъа-дале, дика аьттув боаккхаргба хьехархой кадраш кийчъяра, цар говзал лакхаяккхара ерригача система. Цул совгIа, йиш хулийтаргья педагогашта методически новкъостал дара дешаш кердача дикагIча боараме вIаштIехьдаха учебникаш, словараш, гойтара пособеш дикагIа арахеца, Iилма тохкама болх дIаболабе.

Институт хувпа йолаяле хьалхагIа республика хьехархоцца анкетировани йир министерства. ДукхагIча даькъе, йоахар дIахо С. М. Мовтаева, тхога хьакхьача жопаш цун балха раьза боацаш, хьехархой говзал лакхаяккхара институтa коллектив шийна тIаехкача функцеех лоархIаяц, школера дешара - кхетама процесс эргаяьккха тоаяра кхоачамболаш влияни йиц яхаш да.

Министра баьча хоамо комиссе члений дукха хаттараш хьоадир. ДIа-хьа а эцаш, чIоагIа уйла тIаяхийта къамаьлаш деча хана депутаташа С. М. Мовтаевга хеттар керда учреждени вIашагIйоллаш хилча кхы тIа а мел ахча эшаргда, цун структурана ларде фу дулларгда, малагIча тайпара вIашагIйоллаьргья кадрови корпус яхаш. Ала деза, министра тийннача жопашта юкъе депутаташ раьза боацараш а хиннaлга, уж цхьатара тIайийца ца хилар.

— Институт вIашагIйоллар фу лаьрхIа да аз кхетадац, — аьлар комиссе заседане балхаца дакъа лоацаш хиннача Лакхехьарча Совета Президиума члена Г. Б. Эльмурзаевас. Институтa вывеска цIи хийцаяр яхаш фу хувцалургда республике.

— ДIаяьккхача институтa болхлошта наха дувцарах мара хIана хац е лаьрхIача эргалонех, шоай кхоаненах хургдар фуд ца ховш хIанаб уж, — белгалдаьккхар депутата Л. В. Усманова. —Духхьал из ма дий коллектива болх эгIабаьр, хургдар фуд ца ховш садуаш хилар...

— Со ца кхетар кадраш харжара йола конкурсни система я, — белгалдаьккхар парламента Президиума члена Г. И. Юрковас. — Нийсхал яккхара, шоашта ца безараш тоIабара пайда эца лаьрхIа йий-хьогI из. Сона хетачох, шоай дерригa вахар школана дIаденна, хьехархой цхьа ноахал кхедаь ца Iийна нах шоай гIулакх карара а даьнна бусаргба, хIаьта цар моттигаш керда баьнача, школьни проблемашта гаьна болча массе тайпарча Iилмай кандидаташа дIалувцаргья.

— Аз кхетадечох, — аьлар дискуссни чакхйоалаш комиссе председателa Л. И. Хациева, — институт хьаяр — из да халкъа образованена чухьа Iилмеи практикеи вIашагIтоха йиш хулийтаргйола гIулакх. Цу кердача хIаманна сел духьала хIана баьннаб хьалхагIа хиннача коллектива болхлой? Хьагучох, баьннабац школана перестройка ярга бодача наькъа тIа тормоз а хинна дIаоттар духьа-м. Бахьан кхычох доалл — нах дух тIа ца бахарах, царца дага ца довларах, царна хетараш теркал ца дарах.

Кхыметтел цига даьча цу къамаьлаша а хьахьекхачох, керда Iилма - педагогически центр хьаяра проблема, министерстве лийрххIача тайпара, цхьа моллагIча тайпара, цхьан дешаца, къоастаюлургйолаш хетанзар депутаташта. Цудухьа парламентареша лаьрхIар хьехархой говзал лакхаяккхара институтa болхлошта хетараш а халкъа образоване институт хьаярца дувзаденна кхыдола дешаш а тохкаргдолаш йола балха группа вIашагIйолла а иштта вIашагIтеха материал цул тIехьагIа комиссе укх гаргтарча цхьан заседане цIаьхка ювца а.

Керда маьждиг хьадийллад

ДIадахача ерача дийнахьа йоккха дегагIозале хилар Наьсарен района Экажкъонгий - Юрта бахача наха. Из м ерригача районерча наха а дика кхаъ ба — хьадийлла маьждиг.

Iуррехьа юрта юкъе гуллуш ба къахьа-мерза дайна боккхий нах, кагирхой, бераш, нестий. Юрта юкъе айяннача моттиге латт хьалдаь даьнна маьждиг. Хоза гIишло я из. Лакха урагIа дахад цун мимар. Арахьара санна хоза да маьждиг чура а. 51 метр йIаьха я цун чура че. Цкъара отташ 2000 гаргга саг ламаза дIаотта йиш я цу чу.

— Иштта сиха ер хьалдаь даргда мотташ дацар тхо, болх оахош дIаболабеш, — йоах маьждига имама Измайлов Iаддал - Хьамид - Хьажас. — ХIара дийнахьа 40 саг гаргга укхаза белхашка ца воагIаш висанзар. ХIаьта болх вIаштIехьбаккха а наха де дезар хьалхадаккха а ма дезий. Цу даькъе доккха гIо дир юрта тхьамада волча Толдиев Мувсас, маьждига председателa Измайлов Исроапила, мурдий туркхаша Точиев Бамат-Гире, Толдиев Ислама, Кациев Iумара, Албогачиев Исраьила.

Итт сахьат доалача хана тIанк аьнна нахах хьалийзай маьждига хьалхашкара майда. Нах кхы а хьатIаухаш ба, машинашца, гIаш. Укхаза ба дукха хьажой, бусалба дина викалаш. БерригIаш а чIоагIа деган гIоздаьнна ба.

— Баркал хилда Михаил Горбачевна, — йоах Кациев Iумарас. — Цхьа саг ялсмала ваха вале цига гIоргва из. ХIана аьлча, массехк шу хьалха кхыметтел сулхьаш бе доахкаш арахьа бIаргавайта йиш яцар. Мел дог Iувжар, вай цIадаьхкача хана укхаза гIолла тIехвоалача хана, хIана аьлча, вай Iодахьийталехьа хIанз ер хьалдаьчча латташ дар юрта маьждиг чухинна цIа. Бакъда, цу чу школа яр. Цу хана вIалла дага а дарий тахнара ди тIаккхоачаргда, аьнна.

ЦIаьхха массанахьа сатем отт. Мурдий тхьамада дIаьхха салот оал. Из хьаллоац бIаьш болча наха. Дуккхача къоаношта бIаргех хий доал. Цар лечкъадац из, хIана аьлча, мел хало, бала, Iазап эзад цар укх денга сатувсаш, цу юкъа массагIа вовзар - везар баьдеча лахьта чу вижав ер ди гаргадоаладе гIерташ?

Доккха зикар отт маьждига коа Цун оаз ерригача юрта дIаярж. Юстаро кхехкаш да дулх чудола яьш, цига бIарглокхаш ба кагийнах, кхалнах. Зикар даьлча доккха хьоалчагI да хургдолаш. Цхьа саг дIавохийтаргвац даарах ца кхетийташ.

Оалаш ма хиллара, шийна тIехьа дика доацаш во дагIац. Цу тайпара, цхьан хана бусалба ди хьоахабнча вIалла могийташ хинна деце а тахан паргIатта ший дина гIулакх леладе таро я моллагIчун а.

Селхан, пIаьраска дийнахьа эггара хьалхара рузба хилар маьждиге. Делкъийта 28 метр лакхача мимар тIара ламаза кхайкар маьждига имам Измайлов Iаддал-Хьамид - Хьажа.

У. АЗАМАТОВ.

Сталинен цунна гонахьарча гIозарон 30-ча шерашка йохаяь гIалгIай пачхьалкхе юхаметтаоттаяра проблемана хеталь дукха статьяш арайийнай укх шера «Социалистически Осетия» яхача газета оагIош тIа. Сендухьа сел чIоагIа корзагIбаьннаб Къулбаседа ХIирийчен кулгалхойн Iилманхойн? ХIана бац цар безам бокъонагIа гIалгIашта доагIаш дар царга юхакхачийта? Цу хьакъехьа малагIа бахьанаш доах хIирий оагIоно?

Нагахьа санна исторически Iилмай докторах Блиевх, исторически Iилмай кандидатах Глушковх, профессорах Кузнецовх, Къулбаседа-ХIирий АССР Министрий Совета председателах Хетагуровх тешаш хилча, ХIирийче — зIамига а къе а республика я, цига чIоагIа кхотабенна цах бах. ГIалгIашта Пригородни райони МагIалбика района дакъен дIаделча цу районий экономикен инфраструктурен дегIайоалаярга 73 миллион сом дIадахийтача Къулбаседа ХIирийчен экономика талхаргья, иштта кхы дIахо.

Нагахьа санна казачий атаманах Коняхинах хьалха КПСС Къулбаседа-ХIирий обкома секретарь хиннача Кониевхи тийшача, Тарски чIожа гIалгIай алхха 22 шера мара баьха а бац, казакаш Кавказе баьхкача хана, Тарски чIожен Сунженски райони еррига ушалаш йолаш, листа хьу ягIаш моттигаш хиннай, хIаьта гIалгIайн орстхойн укхаза баьха а бац, уж лаьтташ карадерзадаьраш казакаш а ба уж цар хила доагIаш а да. Коняхина йоах, гIалгIаша 1917—1919 шерашка шоашта керте лаьттача Орджоникидзеца цхьана геноцид чакхъяьккхай, цар вийнав 70 эзар казак, хIаьта из цар хьатакха а деза. Цхьабакъда, из цифра цхьан метте ца соцаш эргаш хул 22-цегара 70 эзар сагага кхоачаш, теша веза цифра малагIа я ховш дац. Кониев дIахо вода. Цо йоах, гIалгIай — Къулбаседа хIирийче миграйташ ба, хIаьта тIом болча хана Нохч-ГIалгIайчен территоре тIа Къулбаседа Кавказе германски бIугага дIалацийтара гIо деш хинна бIаьш бандитски группаш вIашагIъехха хиннай, хIаьта цудухьа вайнах СибарегIа нийса бахийтаб, хIаьта цу халкъа пачхьалкхе юхаметтаоттаяр — политически гIалат да, хIаьта из мехка кулгалхоша де йиш йолаш хIама а дац.

ИШТТА ДИЙ-ТЕШ ИЗ?

ЦУ ТАЙПАРА ХАТТАР ОТТАДУ СТАТЬЯ АВТОРА, ГIАЛГIАЙ ХАЛКЪА ПРОБЛЕМАХ БОКЪОНЦА ДОЛАШ ДОЛЧУНИ ХАРЦ ДОЛЧУНИ УЙЛАШ ЕШ

Бакъдар массаза а бакъхиннад

Кавказа тайп-тайпара халкъаш хьахилара историена доагIаш дола дешаш дувца безам бацар са. Из де дезараш историкаш ба. Из цар гIулакх да, хIаьта дукха ха ялале шоай профессиональни декхар цар кхоачащдергхиларга догдаха а лов. Со инженер а экономист а ва, цудухьа республике бахача гIулакхах кхеташ боацача нахага дIадовзийта безам ба са фуд гIалгIаша дIадехар, экстремисташ бий уж, хIирий е кхыча халкъий лаьтташта тIагIертий уж? БIарчча аьлча, сенна бехке ба гIалгIай?

ГIорбаьнна болча историкаша - кавказоведаша даь тохкамаш ца хьодеш, вай керттерча темах дувца волавалале укхаза. Кавказски тIом болча ханара эрсий инаралий массехк рапорт ца доаладича Iелац со, хIана аьлча шеко йоаццаш тешал ду цар эрсий Кавказе баьхкача хана. Тарски чIожа бахаш гIалгIай хиннаб, хIаьта крепость Владикавказ цу хана гIалгIай Заур-Юрт иллача моттиге хьал а яьй. Цар чулоацам болчча тайпара хьахьокхаргба вай.

Инарал - майора Ивелича инфантере 3-гIча инаралга Булгаковга дахьийта рапорт 1807 шера 13 мае, № 245, 387 оагI.: «1784 шера Кавказски лини Грузеца вIашагIтохара бIун отрядо Тийрка тIа крепость хьалъяьй Кавказски лоамий чIоже йолалучча моттиге гIалгIай Заур-Юрта юххье. ХIаьта Владикавказ аьнна цунах цIи а тиллай. Кобански старшина Мурза-Бек Тулатов шозза вена хиннав со волча Тийркал дехьа Iаьржача хи йисте Владикавказа крепоста духьала 100 цIа хIирий баха ховшийта бокъо ялар дехаш, уж российски герзаца кабардинцех лорабергболаш».

Инарал - майора Дельпоццо инаралга Тормасовга дахьийта рапорт, 1810 шу, 15 октябрь, № 369, 451 оагI.: «Кумбулей (ГIалми) яхача хих тIехвоала моттиг кIоарга я... ДIатIехваьлча гIалгIай Заур-Юртара духхьала дукха коллонаш дIаяха йиш я. Заур - Юрта йистера лагерь баьца, дахчана, хина чIоагIа аьттув болаш я: цу моттиге масса хана хургдолаш чIоагIдаь тIий тилла деза, хIана аьлча цо дIакъовл лоамашка чувода а аравоала а моттиг, 50 верст гаьнара зIамига хIамилг а цигара гуш я шаьра аре».

Инарала Ермолова действительни статсоветникага Ланскега дахьийта рапорт, 1827 шу, 12 январь, № 27, 648 оагI.: «ГIалгIай болча греко - российски киназа мессионераш бахийтабар кераста ди тIаэца аьнна царна хьехарде... ГIалгIай безам бац кераста ди тIаэца. ГIалгIай бахача моттига лоархIамга, цар юртий Назрана а Заур-Юрта а хьалага диллача, цига я дикагIйола вай сторожевой посташ, вайца эгIазал йолча наьха оагIонгахьара цар лорайу уж. Нагахьа санна из майра а денал а дола халкъ эгIаздигача, лоамашка юхачудаха из делча тIехьагIа цунах зе далар кхераш, аз указани еннай гIалгIашта низагIа кераста ди кач ма болла, аьнна». Археологически комиссе (1769—1862 шш.) акташцара хьакъоастаьйча ГIалгIайченах йолча исторически материалий сборник. Из оттадаьр Кануков Иналук Алибекович ва 1925 шера, г. Владикавказ. Довзаш дий-теш уж рапорташ хIирий историкашта? Шеко яц, довзаш да! Кхы сенца бакъде деза Ермолов Кавказа наместник хиннача хана Тарски чIожа гIалгIай баьха хилар, г. Владикавказ гIалгIай Заур-Юрта йистерча моттиге йилла хилар, цу юрта юхе е Капкай а е Дзауджикау а хинна ца хилар?

Шеко яц, кхы хIама эшац! Цхьабакъда, шоашта Сталина дийха денна ГIалгIайчен дикагIдола лаьттан дакъа дIаца хеца гIерташ хьакъкъалах тувлабеннаб уж.

ГIалгIай шоай автономи хиннай городе Орджоникидзе центр а йолаш. Из город Iойилларащ гIалгIай бале а, дукхкхача хана из цар политически центр хиннаяле а, Сталина из царгара дIаьккхай, 1933 шера Къулбаседа ХIирийченна дIа а еннай. 1934 шера, гIалгIай духьал боллаше а, цар автономи дIаьккхай, хIаьта 1944 шера уж нохчашца цхьана Казахстанен Средни Азеи Iобахийтаб. ГIалгIайче ший еррига доалахье а тIехьа Къулбаседа ХIирийченах дIатехай, административни а политически а единица санна кхыйоацаш из дIаьннай. Иштта я шоана сталински конституцегIа гаранти енна хинна халкъий суверенитет. «Хьакъал долча баьчча» нохчийн гIалгIайн Iобохийта ди нийсдаьд ЦIеча Эскарен ТIема-Форда Флотен Денца. Уж ба гIалгIай, Орджоникидзе ма аллара, Тийрка йисте тай миссел мара онк доацаш Советски Iаьдал эшаденнача хана, цунна тIехьа цхьаккха саг воацача хана, из оттадьраш, инарала Деникина ма аллара, гIалгIай хилар ма дарра аьлча, Къулбаседа Кавказе Советски Iаьдала кхел къоастаьраш.

Сайгара тIатохаргда аз, хетаргахьа ГIалгIайче цхьа бахьан доацаш хиннаяц ЦIе гIалгIайче оалаш. Иштта, цу ЦIе ГIалгIайчено Даймехка тIема хана фронте вахийтав ший 12 эзар воI, е берригача нахах 9 процент бараш. ТIемахой меттала аьлча — тотальни мобилизаци хиннай из.

Фу хиннад Нохч-ГIалгIайчене эзараш цун къонгаш Даймехка тIем тIа шоай Даьхе лораеш бовш латтача хана? Укх статья автора 1944 шера 10 шу хиннад, хIаьта цунна дагадоагIа цу дийнахьа сатоссаш тхо гIовттадар, 20 минут ха елар американски студебеккарашта хIамаш тIайотта а даьхача юрташкарен городашкарен арадовла а, аьнна. Нохчийн гIалгIайн Iобохийтача оарцагIдаьккха хиннад бIарчча эскар, 18 эзар товарни вагон, 65 эзар автомашин. Нах Iобахийтара операцена кулгалдеш хиннав Берий ше, эскара командир хиннав инарал-лейтенант Церетелли. Транспортаца дIабугаш шоашта хало хургйоацаш дукха цамогаш бола нах, цу даьхье бераш, боккхий нах, кхалнах топаш етташ боабаьб, боагабаьб. Иштта; нах Iобохийтача деношка дальневосточни НКВД кулгалхочун 3-гIча рангагIа волча комиссара Гвишиане указанегIа лоамарча Хайбах яхача юрта дийна воллаше а воагаваьа 700 саг. Из деррига а хиннад Бере цIерагIча колхоза территоре тIа (ма унзара вIашнийсденнад из хIама!). ХIирий историка Глущкова из бакъдац йоах, цу тайпарча факташта документ хила деза. Цу хана тхо чIоагIа таро йолаш дар из де! Эзараш нах байнаб Iоболхаш новкъа. ХIара товарни вагон лораеш автоматаш а йолаш вIъ салте хулар. Байнараш вагонашкара платформа тIа Iокхувсар товарни поезд сецача хана. Уж дIабохка бокъо лацар. Нагахьа санна из де веннар, топаш техе цигга Iовуллар. Цу тайпара хIама тIаоттадора ваханза варгвоаца гIулакха 5 минута араваьнначоа а. Из деррига а аз яздац сай ханарча нохчаштен гIалгIаштен лаьрхIа, из царна тIалаьтта хIама да. Нохч - гIалгIай кагирхошта, республике бахача кхыча къамех болча викалашта дIахайча бакъахьа хет сона.

Iобахийтача моттигашка дIакхаьчарашта тIаэтта хало а аттагIа яцар. Уж шоай мел йола хIама а тIехьа араюккъе лай тIа Iобоссабир, цу дийнахьа 20 минута цар хьаэца кийча хIамаш а тIехьа. Казахстане хьалхарча 2—3 шера моцалла, шелала, лаварех велар 300 эзар гаргга саг.

Iодохийтача моттигашка даха дийзар тха, нагахьа санна специальни бокъо йоацаш вахача моттигера кхо километр гаьнваьннар тхох моллагIа а 20 шу даккха чуволла бокъо йолаш хиннача спецкомендатура хадданза тIахьожам а лоаттабеш. Цу тайпара доазонаш оттадаь вар 12 шерал дукхагIа ха йолаш мел вола спецпереселенец, цу даьхъе Советски Союза, Социалистически Къахьегама Турпалаш а, Ленина ордений кавалераш, кхыбола заслуженни нах.

Наха дукхха сатийса паргIато ялар диктатор венначул тIехьагIа. Из венначул тIехьагIа ши ди далалехьа кхы аха ца везаш дIадаьлар бетта шозза спецкомендатуре кулг язде ухалга, наьха таро хилар Казахстана доазонашка гаргара нах болча баха. КПСС XX съезда решенегIа дукхагIдола репрессировани къамаш мукъадаьлар, царна Даймехка цIабаха а шоай цIеношка баха ховша а бокъо елар. Из бокъо хIанз а йолаш бац туркий - месхетинцаш, крымски татараш, Поволжьера немций, нохчийаьккхий, гIалгIай. Iобахийталехьа 45 процент гIалгIай баьха территори Нохч-ГIалгIай АССР юхаметтаоттаеча хана, уж духьала боллаше а, Къулбаседа ХIирийченна йитай, хIаьта хIанз а юхахачанза я. Укхаза белгалде доагIа 1944 шерага кхачалца цу территоре тIа хIирий баьха ца хилар. Къулба-ХIирий областе хIираша ГIалгIайчене баха баьхкачул тIехьагIа юхедита цIенощ цар леладеш да хIанз а. Къулбаседа - ХIирий составе йола Пригородни райони Малгобекски района дакъен алхха ГIалгIайчен дика ялат хьувкъащ йола территори хинна ца Iеш гIалгIай къам даим даьха, цун даьхе а я. Уж территореш гIалгIашта я славянашта городащ Киев, Москва, Новгород санна, хIираштa — Алагир, Ардон санна. ХIанз цу территоре тIа 60 процент совгIа баха нах гIалгIай ба.

Чермен, Тарское, Майское, Дачное, Куртат, Карца, Балта, Длинная долина, поселок Южный, поселок Заводской, Эзми санна йола нах баха моттигаш 60 процентагара 80 процентага кхоачаш гIалгIай бахаш я. Духхьал из хIама теркалдича а цивилизованни халкъий законагIа кхоачамболаш дар уж деррига лаьтташ цар законни даьшка юхакхачийта.

Казахски ССР, Киргизски ССР, Узбекски ССР баха гIалгIай чIоагIа ловш ба эзараш шерашка шоаш баьхача 1944 шера законагIа доацаш шоаш арабаьхача юха цIабахка, вешта аьлча Пригородни Малгобекскии районашкарча юрташка, город Орджоникидзе, цхьабакъда, уж цига чубитац, шоай законни территоре тIа гIалгIашта прописка ергйоацаш моратори дIакхайкаьяй. Царга йоах, шо Iодахийтараш тхо дац, Советски Союза кулгалхой ба, мехка Малхбоалехьарча районашка гIалгIай Iобахийтарах дола Указ арадаьккхар, цар территори Къулбаседа - ХIирийченах хьатехараш хIирий бац, законаш арадаьхараша шоаш дIадаха деза уж, тIаккха ХIирийче ший наькъагIа дIагIоргья. Иштта къамаьл даьд хIанз КПСС ЦК Политбюро член, ЦК секретарь волча Л. С. Дзасохова ГIалгIай автономи юхаметтаоттаяра Оргкомитета членашца 1989 шера сентябре КПСС Къулбаседа - ХIирий обкома здане, цига обкома шоллагIа секретарь а СОАССР Министрий Совета председатель а волаш.

СССР Лакхехьарча Совета Президиум хIанз а хьежаш ягIа, хIаьта уж зуламе указаш хувца сагота а яц. Цудухьа Къулбаседа - ХIирийче экстремистски уйлаш йолча гIозараша цунах пайда эц. ГIалгIай территори дIаьалыца хилара бехказбовла гIерташ Къулбаседа-ХIирийчен кулгалхошен цар историкашен гIалгIай халкъа адресагIа ца оалаш во хIама дитац, кхыметтел дукхкхача наха хьалхашка дIакхайкадаьд, тIом болча хана гIалгIай Даймохк бохкаш хиннаб, ала гIерташ а. Духхьал из бахьан долаш реабилитаци е ягIац царна, хIаьта ХIирийчено ГIалгIайченна юхадIалургъяц цар территори. Иштта да-кх гIулакх!

Нагахьа санна из иштта дале нохчийн гIалгIайн цхьаккха тайпара озабезам бе багIац, уж нийса Iобахийтаб, хIаьта гIалгIашта цар даьхе юхаяла езац, цар автономи меттаоттае езац. ХIирийчен кулгалхоша дувцар, харц да аларах кхоачамхургбац. Из алара массехк масал доаладе деза из бакъдеш. Гласносто таро лу вай кулгалхошта республика общественноста бокъонца долаш дар дIадовзийта. Цо лаьрхIад, уж оапаш кхы дIахо ла йиш йоацаш хилар, цудухьа совхка СССР кхерамзлен комитетагара дийхар шоллагIа дунен тIом болча хана Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа немцаша чукхайсача бандитски формированеш оалаш ярий хьакъехьа йоагIаш йола а объективни я информаци ялар дехаш. Верригаш а чукхесса хиннараш 75 саг ва, царех 14 нохчийн гIалгIайн, 24 хIире, 37 саг кхыча къамех бараш. Иштта хиннад, хIаьта из оаха харц а дац. 1989 шера вай республика кулгалхой спецзаказагIа арахийцача кхо сери йолча фильма тIа дувц уж мишта чукхайса хиннаб Нохч - ГIалгIай АССР территоре тIа, хIаьта уж цхьа саг ца вуташ берригаш а вай халкъо чекисташца цхьана 1942 шу чакхдалалехьа боабаьлга а. Цунах хIана дувцац кавказски халкъий истори «дика» довзаш болча, цхьабакъда, шоайдар шоашта аьттув боацаш хилча диццолийташ болча Къулбаседа - ХIирийчен историкаша?

Да а да из иштта. Нохч-ГIалгIайчен территоре тIа хиннабац немций, хIана аьлча нохчашен гIалгIашен республикана гонахьа шоай оборонительни сооруженеш а яь, немцашта духьала гIоазот кхайкадаь хиннадаь. Шоана гуш ма хиллара, деррига а шийн моттиге дIаоттI ТIехьагIа ала лаьрхIа хиннар а дIааргда аз, СССР цхьа книжна, цхьа художественни фильм дац, цхьа судебни процесс хиннаяц нохчашен гIалгIашен даьхе ехка хилар дувцаш, аьлча уж вIалла хиннабоацандаь. Сталина безаш хиннабац нохчийн гIалгIайн, цунах баьчча лархIа тугаш уж ца хиннадаь.

ХIара саг декхарийла ва ший халкъа сий лораде. Халкъа депутаташ хIета-вета а иштта хила беза. ГIалгIай халкъ гоамадараш, цхьаккха а тайпа ийрчадар, эзделаца доацар къаьрда доацаш, цун уйла-нигатаца, эзделаца, деналца тарлуш доацар IотIакхолла массаза гIорт сай декхар лоархI аз халкъа сий лораделга.

Со кIаьнк волча хана, Брестски гIапах, разведчнках Кузнецовх долча фильмашка хьажа клубе удаш вар со. Цу хана, Казахстане ма чIоагIа сатувсар-кх аз Кузнецова доттагIашта юкъе нохчо хинна а

е гIалгIа хинна а цаI хиларга. Брестски гIап лораяьрашта юкъе а сай мехкахо хинна хулга. Цу хана сона мичахьара ховргдар гIорваьннача разведчика Кузнецова аьтта оагIув са мехкахо, гIалгIа хинналга. «Сильные духом» («Деналах бохаргбоацараш») яхача книжка тIа Володя цIи йолаш чакхвоал из, Цороев а воацаш. Кузнецова эгтара а деналегIа, майрагIа йола операцеш Володяй цIераца ювзаенна я. ХIанз дагадохаргда вайна из Володя эрсе е хIирий къамах хиннаваларе хургдар. ТIаккха-м цунах яздаь книжкаш а, даьха кинофильмаш а цунах шерра дувцаш хургдар.

Цу хана ха йиш ярий са, шоай тIеххьара мух хьалбахалца Брестски гIап лораеш нохчийн гIалгIайн хиннадга. Маршала Г. К. Жукова тешал а деш чIоагIдечогIа цига уж хиннаб 500-нега кхоачаш. Царех 242-не цIераш-м яйзай вайна духхьала укх шера, вовзаш волча нохчий йоазонхочун Ошаев Халида яздаьча «Брест — орешек крепкий» («Брест — доххалургдоаца бIар») яхача книжка тIара. Брестски гIапах книжка яздаьча йоазонхочуньга Смирновга гIолла цу хьакъехьа цхьаккха а хIама хIана хайнадац советски халкъашта? Ха-м, боккъалдар аьлча, ховш хиннад цунна, бакъда, яздайтадац-кх. «Сильные духом» яхача романа авторо Володяй бокъонца йола тайпан цIи ца йоаккхаш хIана хьулаяьй? «Халкъий даьна» а цун хуллашта а из иштта хилар ловш хиннадаь даьд из.

Нохчаштен гIалгIаштен карагIдийннача эздийча, къонахчала гIулакхех, дунен тIа а из тайпа кхы доацаш хьаша-да лархIарах, кхыча халкъий халача кхелах, кIалвисачох къахеталгах вай мехка вIалла а хьоахедеш хIама дац-кх. Ховш ма дий, 30 шерашка Сталина а Кагановича а тIаоттаьча моцало Донера, Кубанера, Украинера лаьхка хинна бIаьш, эзараш бола эрсийн украинцаши моцалла ца бойташ гIалгIашен нохчашен кIалхарбаьхалга. Сийлахь - боккха Даймехка тIом болча хана 70 процент долча тIема моторашка чудийттар нохчийн гIалгIайн мехкдаьтта ма дий, хIаьта вайнахах 10 процент бола нах тIем тIа латтача эскаре ма хиннабий. ХIанззалца цу хьакъехьа хIама хIана хац вай мехка? 1944 шера цIаьхха дага а деха Черсий-Балкхаройче, Къоаршой-Черкесен, Ставропольски край, Нохч - ГIалгIайче ГуржегIеннен ХIирийченнен дIа-хьа екъа хIана эттав Сталин, тIом чакхбала боаллача хана из динза даргдоацаш тIаккхачар фу дар? Наьха кашамашкара боарзаш Iошаьрде, довха, гIалгIай кашамашкарча чуртех цIенош, силос чуйолла кIоагаш, наькъа бордюраш дехка, некду бассейнаш хьалъе, гIалгIай къамах дагадоха а хIама ца дитар духьа цар тIема вIовнаш, нах чубаьха гIалаш лелхийта мишта мегад «цивилизованни» (адамий сибате) да тхо яхача наха? Мишта боахалу уж укх 46 шера наьха цIеношка, ерригача Советски Союзе гIолла сезонагIа хьабе болх лехаш дIа-хьа баьржа лелача цу цIеной бокъонца болча дайх экстремисташ ба, халкъашта юкъерча доттагIалах ца етт цар, яхаш, и. кх. дI?

Бухсоццаш цун бокъонца дола маIан-м эхь ца хеталга да! ГIалгIаша цхьаккха дича а кхетадац — 400 эзар хIиречун Кавказе ши автономи я, хIаьта 300 эзар гIалгIачун цхьаккха а яц. ХIара советски халкъо ше къоастаю шийн кхел, цун суверенни бокъо я СССР е РСФСР чуйоагIаш шийн пачхьалкхе хьае, нагахьа санна дерригача халкъа лойяхь, СССР-ах дIакъаста а, яхаш вай дIакхайкадечоа воаш да-кх вай духьале ераш. Нагахь санна гIалгIашта, Поволжьерча немцашта, гIармерча (крымски) татарашта, къоаргIошта, кхыча халкъашта шоай пачхьалкхле хьакхолла бокъо луш ца хилча, кхычар из бокъо йолаш ма йий, Советски Союзера цхьа халкъаш дика да, вожаш — во. Мехка Iаьдала лакхехьарча эшелоне репрессированни (низагIа мехках даьхача) къамий бокъо юхаметта ца оттаеш гаьнадаларо тешал ду. дIаяхача ханацара мазаш цига теданза хилара, Сталина IиндаргIа царна тIагIолла кхесташ хилара, Царна лой а ца лой а — сталински геноцид тахан а тIехьа бакъеш ба уж. Кхыдар укхаза алга а дац. МалагIча правовой (Бокъон) пачхьалкхенах фу дувца йиш я вай. Мехка йоккхача регионашка — Юкъерча Азе, Закавказье, Прикарпатье къамашта юкъера кхохкам кхы тIехбала йиш йоацача боараме айбенна хилча. ЦаI-м ва цу довна бехке. Нагахь санна, кхы тIехьа а ца тетташ, укхаза хьаIайна проблемаш къоаста ца йойя, Къулбаседа Кавказе а вайна ца эшача зуламаш юкъегIоргда вай. ХIанзалца укхаза зулам ца доалаш вай хьадахкара баркал ала а хам бе а боагIа цIурбехкарий тийшача балхо Iехадердоацача гIалгIай халкъа кхетама, сабара. тайп-тайпарча формальни йоацача организацей, гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра йолча оргкомитета, ший халкъо дечунна тIехьа бIаргкхаба а доалде а ховча хьакъалдолча боккхийча наьха. Цар зулам ца далийта вIаштIехьдаьлар Къулбаседен ХIирийчен кулгалхоша низагIа дIадаькхача гIалгIай лаьтта шоай суверенитет хьакхайкаийча а. ХIирий кулгалхоша суверенитетах йола Деклараци кийчъеча хана теркал а динзар шоай гражданашта а гIалгIашта а юкъе дала тарлуш хинна зулам, хила тарлу цатоам. Уж сихбеннабар шоашка кхаьча гIалгIай лаьттан доазув законагIа шоашта тIачIоагIде.

ХIанз Кавказера хьал укх тайппара да: 400 эзар саг волча хIирашка я 13,5 миллион квадратни километр территори. Цу тайппара Къулбаседа ХIирийче нах тIехдукха бахаш я, яхаш, дувцар кIал бух боаца даьсса хабар да. Къулбаседа ХIирийча, масала, дукхха дешара, Iилман центраш, больницаш, заводаш, фабрикаш, дика тоаь городаш, курортни зонаш, салаIара цIенош долаш мехка эгтара а дегIаенарегIа автономни республика я. Тахан укхаза хIара виьлагIвола саг лакхера е лаьрхIа юкъера образовани йолаш ва. Цу территоре тIа Советски Iаьдала шерашка хьалъяьча промышленни потенциала кхоачамбеш яц Къулбаседен ХIирийчен къахьегама ресурсаш. Вешта аьлча болх бе йиш йола нах. Шоай заводашка, фабрикашка, кхыча предприятешка хадданза болх белга Iалащдара ХIирийчен кулгалхоша гIалгIай районашкара хIара дийнахьа балха кхувл 4,5 эзар саг, хIаьта цар хьабер, ховш ма хиллара, эгтара халагIбола болх ба, духьала алапи хьадалар мара социальни хьакъехьа еш цхьаккха а гIойле а йоацаш.

ХIанз Къулбаседен ХIирийчен халкъа боахам дегIабоалабеча эрсашца, хIиращца цхьана юрта боахаме а промышленносте а хьинаре къахьегаш 12,5 эзар гIалгIа ва. Къулбаседен ХIирийчене бахача наьха дукхалга диллача гIалгIай кхоалагIча моттиге ба. Из иштта доллаше а, доалдеча, гIулакха тIарча балхашта юстара лоаттабу уж республике. Къулбаседен ХIирийчене гIалгIай эгтара а тIехьарча аргIагIа дIаэц балха, дешара заведенешка. Балхара а институте деша вагIачара а гIалгIа дIавоаккхалга мичча хана а хьалхарча аргIагIа деш хIама да. Тамаш а я из-м, шоашца леладеча бокъо йоацача гIулакхий хьакъехьа гIалгIаша центрага Iомелъязъяь жалобаш кIаттабоацачогIа ют, къамаьлагIа уж тайпа гIулакхаш бIагалдоахаш во могадойя а. Укхаза кIал бух а болаш ала йиш йолаш да, уж тайпа гIулакхаш республике центральни органашца барта а болаш, цар мога а деш леладеш да, аьнна. Кхы тайпа кхетаделга дий, масала, XX бIаьшере чакхйоаллача хана город Орджоникидзех, Кавказ караерзае пачхьа походаш яь эгтара а ийрчагIа йола зама юхадагайохийташ йола Владикавказ аьнна цIи тиллар. Бокъкъалдар аьлча, из-м дерригача Кавказа халкъашта лерга юхке дилла тIоара ма дий. хIаьта гIалгIашта-м из шозза а халагIа да, хIана аьлча город Орджоникидзе тIалатта лаьтта цар шоай нана санна лоархIаш боча доландаь. ГIорбаьнна болча кавказоведаша Iилманхоша . чIоагIдечогIа, гIалгIай укхаза баьхаб, бах неолита замалахьа дениз.

Тахан гIалгIай кхотабенна бахача территоре тIа массехк йоккха йоаца завод а фабрика а я, шера 106,6 миллион сома маьха промышленни продукци хьаеш, вешта аьлча, хIара сага сих — 530 сом кхоачаш, хIаьта Къулбаседен ХIирийчене 2540 миллион сома маьха, хIара сага сих — 4006 сома продукци хьаеча. СССР Лакхехьарча Совета комиссе даннеех ГIалгIайчене 10000 сага больницен 97 маьиги кхоач, 16 процент бераш да берий бешамашка а яслешка а моттигаш йолаш, 40 процент школьникаш ба хьатIахетта тоальча школашка шин сменагIа дешаш, Советий Iаьдал латтача 73 шера лакхерча а юкъерча а дешара заведенеех цхьа юртбоахама техникум я хьалъяь, хIаьта 30 процент бола къахьега йиш йолаш гIалгIай хьабе болх боацаш ба. Хьабе сезонни болх лехаш ерригача Союзе гIолла го тувсаш лел уж.

Хоаттаргда вай, фуд гIалгIашта эшар? Дукха хIама эшац царна. ХIара халкъа а санна, гIалгIай а да ше лархIинта, шийн сий лораде, хьалъэтта дIачIоагIдала гIерташ Iаьдал. ГIалгIай а безам ба ворхХIе даьй хана дениз шоаш баьхача, аннекси а яь Къулбаседен ХIирийченна лаьрхIа дIадаьккхача лаьтта. город Орджоникидзен Тийркал сехье а чу а лоацаш ший къаман кхуврч хилийта.

Дукха ха йоацаш Ростовски партархива материалашта тIакхаьчав со. Цар тIа дувц 30-чен 40-чен шерашкарча город Орджоникидзе статусах, Сталина гIалгIашкара дIа а яьккха из Къулбаседен ХIирийченна дIаялах. 1924 шера город ВЦИК-о доалдеш хиннаяле а, гIалгIайн хIирийн шин даькъа йийкъа хиннай Горски Республика дIаяккхара вIашагIтеха А. И. Микояна дакъа а лоацаш хиннача комиссе еррига общественни зданеш, предприятеш, дешара заведенеш, и. кх. дI. ГIалгIайн ХIирийн автономни областашта дIа-хьа йийкъай.

Шинна а автономни областий столицаш цу городе хиннай. Цу дерригне а хьагойт цу хана мехка кулгалхоша шинна а къаманна къувлаш хинна из дош хьакъале а нийсхо йолаш а къоастадаь хилар, цудухьа баркал а оалаш тIайицар из цар. Цу хана кораьй из дош кхетамца къоастадара йола вариант...

ГIалгIай цхьанна хана а хиннабац хIирий лаьттанна тIаккхувш, хIирий лаьттай доазонаш хувца яхац цар. Оаха, тха халкъо яхар фуд аьлча, из да тхо юхьIаьржа а доахаш уале тIаэттача хана законагIа доацаш тхогара дIадаьккхар юхахьада, яхалга.

ВIашагIтехача ерригача ГIалгIайчен территори Ставропольски края е Ростовски областа цхьа район миссел хургья. Мехках боахача хана гIалгIаша бита бийзача боахамах оттабаь мах 3,5 миллиард сома маьха ба, хIаьта ГIалгIайчен лаьттан ченашкара ХIирийчено хьадаьккха мехкдаьтта, газ, кхыйола пайдане оахкалаш— 7,5 миллиард сома маьха. 4,5 миллиард сома маьха я цун доазон тIара хьатийда хьу а яьккха юртбоахама продукци а.МалагIча боараме хур-те 1933 шера гIалгIашкара дIаяьхача 9 заводо а город Орджоникидзе а Къулбаседа ХIирийченна беннача пайда. Кастта республика общественностага бовзийтаргба 1933 шера денз хIанззалца Къулбаседен ХIирийчено ГIалгIайченна даьча зен боарам. Из динза даргдац. хIана аьлча профессора Кузнецова а цун хIирий коллегаша а йоах, Пригородни район гIалгIашта юхаяла йиш яц. из я г. Орджоникидзе кхачан продукташца а, кизга оакъа йоаккхача промышленноста эшача бийдалца а, хьунца а Iалашъе езар, цул совгIа цу района экономика тоаярга Къулбаседен ХIирийчено дIадахийтад 73 миллион сом ахча. Бакъда, Кузнецова а Къулбаседен ХIирийченерча цун коллегаша а хьоахадац, Пригородни района экономика тоаярга дIадахийта 73 миллион сом ГIалгIайче. цунца Пригородни район а йолаш, йовзаш цунгара дIадаьккхачун мицкъала зиратал процент мара ца хилар.

Ер къамаьл гIалгIай экстремизмах дац. гIалгIаша хьадехар наьхадар дац е хIирийдар а дац. Хьал иштта дале а, гIалгIаша-м цигара хIирий арабаха а, яхац. Тхо-м реалисташ, деша маIан довзаш нах да, кхетаду оаха къамашта юкъера къовсамаш къоастаде мехка кулгалхошта атта доацалга. Тхоца бахийта хIирий. ГIалгIаша хьа а дех дIахо хьа а дехаргда цар шоай доазон тIа пачхьалкхе хьаелга, цун суверенитет чIоагIъелга. Из моллагIча халкъа сийлен а эздела а декхар да.

Вай мехка малагIча правовой пачхьалкхенех лаьца фу дувца йиш я, бIарчча халкъаш мехках даьха, шоай цIеношка чубаха йиш йоацаш, шоай дай дIабехка боахкача кашамашка зерат де таро йоацаш хьувзабеш хилча. Гуччахьа аьлча, из гIожача IаьдалагIа низбелга мехка официальни гIозараша хьаллоацаш да, шоай цIена доаца дагалаттараш кхоачашде а, вай общеcтве перестройка толаме чакх ца ялийта а дагаболаш. Цу хьисапе тIалоаттабеча низа репрессированни халкъаш раьза а дац е хила йиш а яц. Сона вайнавац репрессированни халкъаш шоашта реабилитаци яйта а шоай хьалха хиннача доазон тIа шошоай суверенитет е а гIертар харцдеш вола саг, моллагIча общественни лагIа тIа из вале а. Из массане а кхетаду, мехка эгтара а лакхехьарча гIозараша а тIехь. СССР Лакхехьарча Совето тIанийцай низагIа шоай мехках даьхача халкъашта яь репрессивни акташ законагIа йоацаш а зулам лоархIаш а хилара, цар бокъонаш законодательно лораяра хьакъехьара Деклараци. ТIаккха цу халкъий проблемаш къоаста хIана йиц? Хьала ха а йоацаш, хьадда хьадеш хIама а доацаш, деча мерзача къамаьлаша къоастаегIийте, чуласта цIа, ков доацаш ах бIаь шу гаргарча хана оккхарбаьнна мехка гIолла лелача сталинизма даькъазбаьхача наьха проблемаш, духхьала Къулбаседен ХIирийчен къаьстта долча гIозарий доглбIа деррига из юхатетташ хилча, хIета-вета а.

Кхоачам бац, репрессированнии халкъаш шоаш мехках баьхачул тIехьагIа цига Iоховшабаьча нахана цхьана баха раьза хилча? Репрессированни халкъаш-м кхы хIама мичад хьадехар, духхьала шоай хиннача территоре тIа шоай суверенитет хулга мара. Селла йоккха хIама да цар дIадехар? Шоаш хьакхоллаше а Iаламо ше царна енна бокъо еций из.

Со тешаш ва, Российски парламенто репрессированни халкъий проблема дукха гоа а ца еш къоастаергхиларах. ХIаьта из Российски пачхьалкхен историе чухь белггала событи а хинна дIаоттаргхиларах.

НизагIа мехках даьха лийннача халкъаша дег тIара доагIача баркалца тIаэцаргья из гуманни акт, хIаьта цар тIехьа тIайоагIача тIехьено шоай историцара нийсхон зама санна белгалйоахаргья из ха. Вай бокъо яц репрессированни халкъаш харцон беза мухь ги а боаллаш XXI бIаьшеренга довлийта. Ма хулла сихагIа цар гира Iобаккха беза из мухь.

ХIара дог цIенача сага декхар да цу деша тIехьа гIо де. Из ца дой цивилизованни дунен халкъаша кхета а деш тIаэццаргдац вай.

Бухсоццаш са ала безам ба, тIеххьарча хана «Голос Чечено-Ингушетии» а кхыдола республикански газеташ а уж е вожаш проблемаш хержаш къестае а ювца а ца езаш мукъадаларах со гIадваха хилар.ХIанз уж вай дIаяхача заман а башха чоалхазне доацача, наьха садуача таханарча вахара а, цунца цхьана гIалгIай халкъа пролемашка а кхувда даьннад. Газета ка ялар лоархI аз хьалхагIа араьнна, вай республика а Къулбаседен ХIирийчен а Iилманхой «гергача истола» гонахьа вIашагI а кхийтта вай халкъий истори бакъдолчун ларда тIа хилийта дезалга хьагойташ йола материалаш кепатохар а.

Со тешаш ва, газето дIахо а вай республике дахача халкъий бала а гIайгIа а йолаш материалаш кепаетте из газет яздайтараш, дешараш дукхагIа хургхиларах.

Б. БОГАТЫРЕВ,
РСФСР халкъа депутат.

Деклараци ювцаш

ДИКАГІА ДАХА ЙИШ Я ВАЙ

Укх шера 27-ча ноябре нісазлагІа хержача республика Лакхехьарча Совета аргІан йоацача сессе тІанийцай Нохч - ГІалгІайчене дахача деррига халкъий кхела Іалальмате боккхача лоархІаме йола паччахьалкхен суверенитетах йола Деклараци. ТІаэцалехьа из шерра йийцар вай республика общественносто, газеташа кепайийттар тайп - тайпара альтернативни проекташ. Цу гІудакхо доккха новкъостал дир бухсоццаш халкъаш кхотадара эша хьал хьакхоллаш, къамашта юкъера барт чІоагІбара никъ хьабеллаш, республика а цига дахача халкъий а кхела хьалхара нохчийи гІалгІайн халкъий бехктокхам айбеш йола паччахьалкхен суверенитета Деклараци тІаэца.

ТІаккха миштта хет из лоархІаме документ шоай альтернативни проекташ ювцийтара юкъекхихьача наха? Тха корреспондент Х. Шадиева къамаьл хилар республикански газеташ тІа кепайийттача Нохч - ГІалгІай паччахьалкхен суверенитета йолча Деклараце цхьан проекта авторaца, ГІалгІай автономи меттаоттаяра Оргкомитета председатела заместителаца Костоев Бесланаца.

— Ховш ма хиллара, Деклараци тІаэцаш сессе ира парламентски къовсам баьлар депутаташта юкъе. Из кхетадеш дар, хІана аьлча, къоастаданза да гІалгІай дош, цул хьалха чакхъяьннача Нохчий халкъа съезда делегаташа дІахайтар шоаш Нохчийчен суверенитет кхайкае безам болаш хилар. Цун ирал ювзаеннаяр иштта, Российски Федераце халкъа депутатий аргІанарча съезде ГІалгІай автономи меттаоттаяра дош къоастадалцца республика суверенитет кхайкаергьяц аьнна, укх шера 17-ча августе НГІАССР Лакхехьарча Совета кхоалагІ-Іча сессе решени тІаийца йоллаше, республика Лакхехьарча Совета Президиумо Деклараци тІаэцар повестке юкъедахьарца а,

Миччa бесса дале а, цу документа цхьайолча моттигашца со раьза веце а, тІаийца Деклараци — гІалгІай проблема къоастаяра цхьа гІа дІахьалхашкахьа баккхар санна лархІа деза.

— Кхы а хьаддагІа дийцача, фуд хьо ала гІертар?

Цкъарчоа аз дувцаргда цу документа юкъе со раьза волча пунктех. ЧІоагІа лоархІаме я 17-гІа статья. Цу тІа йоах: «Нохч - ГІалгІай Республикас бакъахьа а нийса а лоархІ гІалгІай халкъо къаман паччахьалкхе юхаметтаоттаяреи, цун ший хинна, сталински репрессеш хиларах цунгара дІаяьха территореш — Пригородни райони Малгобекски района территоре дакъеи хьалха хиннача доазонех, хІаьта иштта город Орджоникидзе (Владикавказ) хин аьтта оагІорахьара дакъа юхахьадалара дош къоастаданза дардоацаш хиларен хьакъехьа дІадехаш дар». Сона хетачох, из да укх шера июль бетта гІалгІай территореш тІа Къулбаседа ХІирийчено кхайкаь паччахьалкхен суверенитет вай мога а яц, тІа а эцац, яхалга. Вешта аьлча, вай гІалгІай исторически лаьтташ тІа царга доал дайтаргдац, яхалга.

НГІАССР меттаоттаьвча 33 шера Нохч - ГІалгІай Лакхехьарча Совето духхьашха оттадир Сталинои цун гІозарои бокъо йоацаш гІалгІашкара дІадаьха лаьтташ юхадаланза дарг ца хиларах дола дош.

Лакхе аз ювцача статья тІа я цхьакха цхьа моттиг а: «Нохч - ГІалгІай республикас союзни договора кІал кулгаш яздергдац ГІалгІайченах дІаяьха территореш юхахьаялара дош къоастадаьчул тІехьагІа мара». Шийна теркам тІаозаш, дика формулировка я из.

ЛоархІаме хет сона цхьа хІама а. 1989 шера 14-ча ноябре репрессированни халкъий хьакъехьа Деклараци тІа а ийца, дІахо кхы хІама а ца деш союзни парламент Іийнаяле, гаргарча хана репрессешта кІал дахача халкъашта реабилитаци ярах дола Закон тІаэца лаьрхІа я Россе парламент. Цо таро лургья цу халкъий нийсхо меттаоттае. Со раьза ва Россе парламента тахан дІахьош болча политически наькъа.

— Хьона хетачох, малагІа гІойленаш хургья суверенитет тІанийцачул тІехьагІа Нохч - ГІалгІайче экономически даькъе дегІайоалаяра?

— Со даим а хиннав кхоаненах тешаш. Бакъда, хІанз эттача хьале оптимистически прогнозаш яра со юхагІортаргвар. ХІана? Боахама керда механизм хьаяь а ялалехьа, вай йолаш яр йохае мег. Боахама структураш бартерни экономика наькъа тІа йоахаргья. ХІаьта цо холуш новкъарле ергья рыночни отношенеш дегІайоалаяра. Вай депутатий эйфори сихха дІаяргья, хІаьта экономически законаш теркал ца даро кхы а чІоагІагІа хІама тохаргья республике бахача наькъа хьал-таронна. Со геттара а гІадгІоргва, нагахьа санна са прогнозаш харцахьа хуле. Бакъда, со кхер кердача экономически халонашта юкъе Нохч - ГІалгІайче а юсаш, суверенитетни тІом болабаларах. Из ца нийсдалийтара, сона хетачох, Нохч-ГІалгІай Лакхехьарча Совето Россе а Центра а оагІорахьара вай республикана е тарлу духьаленаш дІайоахаргІйола поправкаш тІа а ийца, Декларацена юкъехьоргья. Политика лелаераш чІоагІен принципиальни хиларал совгІа, дипломатични а хила ма безий. Вешта, из дикагІа ховргда Нохч - ГІалгІайчен парламента.

ХІаьта вай кхоаненах лаьца аз аьннад, паччахьалкхен суверенитетах йолча Деклараце сай проекта тІа. Кхоаненга диллача, сона вай Нохч - ГІалгІай республика бІаргагу правови демократически паччахьалкхе санна. Амма, цу тІа вай кхоачаргдац вайгара дІадаьха деррига лаьтташ, юрташ юхахьаяьхачул тІехьагІа мара, вай къаман сий меттаоттадаьчул тІехьагІа мара. Из, хиланза яргІйоаца исторически процесс я.

— Дукха ха йоацаш хиннача халкъа депутатий Назрановски райсовета чрезвычайни сессе лаьрхІар гІалгІай халкъа чрезвычайни съезд гулъярах йола кийчон комитет хьае, аьнна. Хьона фу хет цу соцамах?

— Е райсоветана е къаьсттача парте бокъо яц гІалгІай халкъа съезд гулъе, цун цІерагІа хІамаш леладе. Из болх чакхбаккха безар я деррига гІалгІай халкъо шоай II-ча съезде хержа ГІалгІайчен автономи меттаоттаяра йола Оргкомитет. ХІаьта Оргкомитета ший болх демократически принципаш ларде а лаьца беш ба.

Езий вайна тахан керда, цул совгІа ГІалгІай халкъа чрезвычайни съезд? Езац. Дукха ха яц Нохчийчен суверенитет тІаэца безам хилар дІа а кхайкадеш, нохчий халкъа съезд чакхъяьнна. Цо тІаийца материалаш кІоаргга Іомаяра ха эш. Укхаза сухалбаро гІалгІай халкъа юкъарча гІулакха новкъарле е тарлу. ХІаьта гІалгІай халкъа керда съезд гулъяра беррига а болх Оргкомитетага гІолла бе беза. Цо республике а вай мехка кхыча регионашка а бахача гІалгІашца дага а яьнна, белгалдоахаргда съезде дувцаргдола дешаши из гулъе еза хан, вІашагІйохкаргья съезд кийчъеча юкъа Оргкомитета новкъостал де эша районни советаш. Цу гІулакха юкъе дакъа лаца безам болаш мел вола саг Оргкомитето юкъе а вохийтаргва. Кхыча дешашца аьлча, укхаза демократически принципаш лораергья.

Тахан хьалха да съезд гулъе. Со теш из дош гІалгІай халкъо ше къоастадерг хиларах.

— Веслан, дукха нах хьалхьайна, эмоцей мух гІаьтта, тайп - тайпара хІамаш леладеш, дувцаш ха я таханарьяр. Дукха дувц уж гІалгІай проблемана гонахьа а. Иштта эттача хьале массаза а вІаштІехьдалац сабаре хила. ХІаьта сабар вайна тахан чІоагІа эшаш да, хІана аьлча, цо мара юхатохаргдац уйла ца еш леладу хІамаш, харцахьа арадоаха къамаьлаш.

— Бакълув хьо. Тахан, массанахьа а къаман сакхетам сомабаьннача хана, вай къаьстта сабаре хила деза воаш леладеча гІулакхашца, деча къамаьлашца. Дицдалийта йиш яц халкъо ший цІерагІа наха юкъе тешам боабеш уж вІашкахехнен цхьаннена бокъо енна йоацилга. Уж ийрча хІамаш леладерашта цо геипт а дергдац.

Укх къамаьлаца из доагІаш деце а, хІаьта а цхьан фактаца дувзаденна цхьакха ца аьлча валац со. Укх шера 10-ча ноябре Сунженски района Нестеровская яхача станице хилар беррига гІалгІай депутатий собрани. Цигача къамаьл дир аз а. Цхьаболча наха хетачох, сай къамаьла юкъе аз нохчий халкъах ца доагІа дешаш аьннад. Цул совгІа, йоахараш арадаькха наха тІакІалтІардаьккхадар аз аьнача дешай маІан. Из бахьан долаш, лай мажарга санна, доацараш тІа а детташ, массайолча миІинге ювцаьннад из факт. Цхьабакъда, цунах байрах а яь, вежарий долча халкъашта юкъе цІур болла гІертарий хІама хургдац. Вай дай ба из воішал даьраш, цудухьа цун чІоагІаленна шеко юкъейолла вай гІулакх дац. Аз чІоагІа сий ду нохчий халкъа, лоархІ цун турпала истори. Деррига а дІадаьлча, цІаккха а дийцдалийта йиш мичай вай цхьана лайна сталински террор. Цудухьа аз цІаккха а сайгара во, эздел доаца дош хозийтаргдацар нохчех лаьца.

ХІаьта Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен суверенитетах дувцаш аз цІаькха а аргдар: Дала аьттув боаккхалба вай Декларацена юкъеяха положенеш йизза кхоачашъе! Сона хетаргахьа, эмоцеш дІа а яьха, гІулакхашца дІахайта деза вай республике мел даха халкъаш хоза вахар хьакхолла таро а бокъо а йолаш долга.

БАХЬАНАШ ДУКХА ДА

Укх шера коллективо паччахьалкхенга йохка езар 3500 тонн шура я, 20-гІча ноябре кхаччалца ехкар 2044 тонн мара яц. Колхоза правлени председатела яхачох из 1200 тонн паччахьалкхенга дІацакхоачаш тІаюсаргІйолаш я. Иштта кхоачашъергьяц дулх дохкара план а.

Цхьа ха яр XX партсъезда цІерагІча колхоза Сунженски районе меттел республике а дикагІча оагІорахьара белгалйоахаш. Цхьабакъда, укх тІеххьарча хана колхоз воча оагІорахьара ювца яьннай. МалагІаш да цун бахьанаш? Цу хаттара жоп лу колхоза председатела А. С. Кухно.

— Хьона ма харра, со укх колхоза кулгалде вена дукха ха яц, — йоах А. С. Кухнос. — Укх шера бІаьстан хьалхарча деношка дукха халонаш лайр оаха. Уж нийсъелара бахьанаш дукха дар. Царех керттера дар хьайбашта доакъар ца таар. Хьажал, хІара Іатта лаьрхІа планагІа 23 доакъара единица Іалашъе езача, Іалашъяьр 13 доакъара единица мара яц. Из иштта нийсдаларах бехке ба шоай болх тоабе ца ховш а бехктокхаме боаца тха специалисташ. Доакъар эшшача боараме цар Іалаш ца дарах дукха ахча телаш кхыча боахамашкара ийде дийзар из. Цунца продукцега дІадодар а дикка лакхделар. ШоллагІа, соахка гІишлон материалаш ца хилар бахьан долаш фермашка ремонташ во йир. ХІаьта, Іан юккъе цхьан ферма тхов чухарцарах детташ дола доахан шийлача лаьттар. Ховш да, иштта латтача хьайбаша продукци лаьгІъелга.

— Хьайбай продуктивность дукхагІча даькъе доакъарах тийша йолга хов вайна. Цу хьакъе, хьалхара вай къамаьл дІадолалуш аьлар Іа. «Соахка доакъар тоъал Іалаш ца дарах планаш кхоачашъяьяц оаха». ТІаккха мишта кхетаде деза укх шера соахкарчул оаш доакъар кІезигагІа Іалашдаь хилар?

— Из бакъда, доакъар ца таар проблема чІоагІа ира латт тха боахаме, — йоах А. С. Кухнос. — Дале а, комбинированни доакъар эшачул тІехьа да. Оаха лаьрхІад из кхыча доакъарца хувца.

Тхо да боахама № 1 йолча ферме. Укх тІеххьарча шерашка цахаддаш шоай планаши тІаийца декхараши кхоачашдеш дика къахьегаш хиннай коллектив. ХІаьта, дог гІоздоахаш дац укх шера укхаза гойта хьокхамаш. Итт бетта шура план 780 тонн йолаш. 538 тонн мара яьккхаяц. МалагІа я цун къайленаш? Эггара хьалха, подрядни а арендни а формаш юкъе ца кхувлар. Къахьегама дисциплина дикагІа хилийтара наьха безам тІацабахийтар. ШоллагІдар, хьайбаш леладерий лерттІа йоакхо яц. Во я хьайбаш чу латта помещенеш, дукхагІа дола балхаш кулг - кара ду. Доаркашта тоъаш бац балха эша кога гІирс, лаьрххІа барзкъаш а. Хьайбаш леладерашта салоІа моттиг яц. ЦІе уголок я яхаш йолча помещене бІеха, шийла я. Иоацаш я телевизор, радиоприемник, деша керда газеташи журналаши дац. Геттара во да укхаза кхачая продукташцен промышленни товарашцен болхлой Іалашбар.

— Тха фермо шурий план кхоачаш ца яр бахьан концентрированни доакъар ца таар дар, — йоах ферма заведующи Ю. Махаури. — Бакъда, хІанз из тхога тоъаш да. Таханарча дийнахьа доаркаша планаш кхоачайой а, бакъда, шера план оаха кхоачашйой тамаш хет сона. ХІана аьлча, бІаьсти денз кхоачаш ца ёш тІайнса шура дукха я.

Іаьсий упахцІена долаш хьалкхедарга хьажжа хургда царех хьайбаш. Бакъда, укх колхозе во кхеду уж. Уж латтача помещене чу бІаргадайнар дега тоам беш дацар. Уж лаьтта клеткаш кІира теха яцар. БІеха яр кІалара кІийле. Хьаьшка дацар эшаш дола доакъар. Иштта болх беш яцар вентиляци. Юххера а цу чу во хьаж ярах Іе йиш йоацаш арадаьлар тхо.

Лоацца аьлча, таханарча дийнахьа колхозе этта хьал геттара нийрча да. Кхы тІехьа ца доахаш кхоачамбоацараш дІа а даьха шоай болх тоабе беза колхоза администраце а специалисташа а.

М. ЧАХКИЕВ.

РОССИЙСКИ СОВЕТСКИ ФЕДЕРАТИВНИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА

СОЦАМ

Российски юрт юхадийнъяреи агропромышленни комплекс дегІайоалаяреи программах

Российски юрт юхадийнъяр, продовольственни деккараш кхоачашдара керда дикагІдола социально-экономически хьалаш вІаштІехьдахар духьа РСФСР халкъа депутатий шоллагІча аргІан йоацача Съездо **соцам бу:**

1. РСФСР Лакхехьарча Совето, РСФСР Министрий Совето, РСФСР-а юкъейоагІача республикай паччахьалкхен Іаьдален управлен лакхерча органаша, халкъа депутатий краевой, областной, автономни округий Советаша а цар исполнительни распорядительни органаша а шоай практически гІулакхаш чакхдоахача хана тІех лоархІалда агропромышленни комплекс дегІайоалаелга, юрта социальни сферана пайданагІа йолча оагІорахьа кІоаргга перестройка йойла структурни, инвестиционни, налогови политикана, чуІе цІеноош хьалдара, культура, здравоохранене объекташ, школаши деша даха ха йоацача берий учрежденеши, торговле, общественни кхачан, бытовой гІулакхаш дара предприятеш хьалъяра, наькъаш, цу даьяе боахамашта чухьара дараш а, дахкара, газификаци, электрификаци яра, бувзама бюджетни финансировании материально-технически Іалашон елга Іалашдолда.

ХІара шера, 1991 шера денз дІайолаяь цу гІулакхашка дІаухийтийла 15 процентал кІезигагІа йоаца РСФСР къаман доход.

«Юрт социально дегІайоалаярах долча» РСФСР Закона проект къоабалйойла. РСФСР Лакхехьарча Совета тІадуллалда, РСФСР халкъа депутатий Съезде енна замечанеши предложенеши юкъе а хьош, из кийчъелгеи сессе тІаэцалгеи.

2. Керттерча лаькъе къоабалйойла РСФСР Лакхехьарча Советои РСФСР Министрий Советои кийчъяь российски юрт юхадийнъярен агропромышленни комплекс дегІайоалаяреи Программа.

РСФСР Министрий Совето бутт ха ялалехьа тІаэцийла чуІа цІеноши культурно-бытовой гІирсаши хьалдара, юрта газификаци, электрификаци яра, наькъаш дахкара гІулакх дегІадоаладара, нах баха моттигаш хица Іалашъяра, юртбоахама производство материально-технически Іалашъяреи юртбоахама машиностроени дегІайоалаяреи, юртбоахама продукци чакхъяхареи дІаоттаяь лоаттае моттигаш нийсъярен, здравоохранени, образовани, культура, спорт дегІайоалаяра дешаех дола, юрта кагирхой чІоагІбаран хьалдацаран, кадраш кийчъяра, Гаьнарча Къулбаседени цун ца нийсъьчен районий юртен промысловии боахам комплексно дегІабоалабара тІадерзадаь чакхдоахача гІулакхий хьакъехьарча социамий пакет, лаьтта леладеча районашка цигарча предприятей подсобни боахамашта лаьттан доакъош телга цар тІа белгал а доаккхаш.

РСФСР Министрий Совето бутт ха ялалехьа кийч а яь, РСФСР Лакхехьарча Советага чІоагІъяьйита хьачулойла «Юртбоахама Іилма дегІадоаладара» программа.

3. РСФСР Лакхехьарча Совета, РСФСР Министрий Совета тІадуллалда 1991 шера бюджет оттаеча хана 1990 шера тийннача боараме колхозашен совхозашен ахча бюджете дІачутела оттаделга. Чкъаьрий доахен промысловии боахамаш, кхыйола юртбоахама, боахамий юкъара, бийдал- чакхйоахен кхачани предприятеш чу а лоацаш, йІаьхача ханнен лоаццача ханнен нийдаьча ссудаех тІадиса 23 миллиард сома декхар колхозаштен совхозаштен тІера дІадаккха.

РСФСР Министрий Совето промышленни юртбоахамен продукце маьхий боарам нийсбелга Іалашдара хан-ханнахьа царна индексаци йойла, материально-технически ресурсашта оптови маьхаши услугашта тарифаши лакхъярца дувзаденна дІадодар юхаметтаоттадара юрта боахама компенсаци елга Іалашдолда.

Лаьттанна тІера мара яккхац налог колхозашкара, совхозашкара, фермерски ахархойи боахамашкара, налогий вож дола деррига тайпаш дІадоах.

4. РСФСР халкъа депутатий Съездо бакъду паччахьалкхен, колхозно-кооперативни, частни, деловой доалахьен формаш дукхача тайпарен цхьатара бокъонаш йолаши хилар, хьаллоац боахам лелабара ерригa формаш дегІайоалаелга: колхозаш, совхозаш, ахархой боахамаш, цар кооперативаши ассоциацеши.

Юртбоахама продукци яккхара гражданашта лаьттан участкаш тел паччахьалкхено халкъа депутатий Советашка гІолла. Лаьттан участкаш дІаяха бокъо лац РСФСР, законодательства белгалъяьхача моттигашкара дІаиккхача, — лаьттан участках пайда эцарах налог тох, хІаьта цун формаш, боарамаш, из дІатакхара порядок законо увттаю.

Лаьттан участок йохка е кхыча тайпара из тІера дІаяккха, тІехьенна дІаяларгара дІаиккхача, йиш яц из лаьттан участок тІайолча территоре да йолча халкъа депутатий Советага гІолла паччахьалкхен мара. Халкъа депутатий Совет декхарийла я дІайоалаш йола лаьттан участок шийга дІаэца.

Лаьттан участкаш шоай доалахьа дІаэц лаьттан участок тІайолча территоре да йолча халкъан депутатий Советага гІолла, Лаьттан участок ший доалахьа хилара бокъонаш дІакхаьчача денз 10 шу даллалца из эца-йохка йиш яц.

Лаьттан участкаш дІаяхарцен эцарцен дувзаденна деррига къовсамаш судебни порядкагІа къестаду.

Москва, Кремль.
1990 шера 3 декабрь.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель Б. Н. ЕЛЬЦИН.

Хано дІадехарашка хьежжа шоай программа кийцай юртбоахама культурай селекцен лаьтта леладарен Алтайски НИИ болхлоша. ХІанз дукхача колхозийн совхозийн кхашта лаьрхІа керттера разработкаш кийчъянь ца Іеш цао кийтъо фермерски боахамашта лаьрхІа рекомендацеш а.

Расчеташ ю 5 гектарагара 300 гектарага кхаччалца дола лаьтташ. Іилмахоша царна нийчъо эггара рациональнегІа йола севооборотош, рекомендацеш тел пайданегІа дола сорташ леладе, лаьтта леладара технологи а дикагІъяр могаю.

Фермерашта - хьайбаш леладерашта цар могаяьй Алтае традиционни йоаца доакъара культура — африкански борщ, щирица, мальва. Алтайски селекционерий арсенале дика хьувкъаш долча ялата культурай сорташ а да.

Нахага частни хьисапе леладайта лаьтта дІадалаоо цунна дикагІа доал дерг хиларах тешаш ба. Босенашка дадаш дукха лаьтташ да Алтае. Нагахьа санна лерттІа цунах пайда эцилга вІаштІехь па доаккхе масеххи шу далале из текха тІера дІадаха тарлу. Цига пайдана хургья лаьтта лорадара йола иститута болхлоша кийчъянь мероприятеш.

СУРТА ТІА: ялатен доакъарен дикала оценка луш йолча лабораторе инженер Егерь Людмила.

В. САДЧЕНКО, сурти тексти (ТАСС фотохроника).

ХАЛОНЕХ ЦА КХЕРАШ

Атта бац дояркай болх, сатоссаш гІовтта беза цар, тІаккха салаІар а массарел тІехьа да. Бакъда, цу халонех ца къехкаш, массаза лакха толамаш дахарца белгалъяьнна я Сунженски района XX партсъезда цІерагІча колхоза дикагІйола доярка Сигаури Зара.

Доярка йолаш ше болх беча юкъа цхьа бутт дІабахийтабац цо ший планаш тІеххсачаш ца еш.

Къона яр из эггара хьалха балха енача хана. Хала дар. Бакъда, тІехьагІа дика дІаІамар из атта боацача доярка балхага.

— Сона дага дацар доркала болх берг ма бий аьнна, — йоах Зарас. — Цкъа хьалхагІа хийла хало лайра аз. «ДІаяхача фу дар хьогІа со» яха уйлащ а яр. Бакъда, уллув болх беча новкъосташа даьча хьехарах кастта хувцаелар уж уйлаш.

ХІанз а хала да ферме болх бе. Укх шера тоъал Іалашдаьдац доакъар. Соахка санна доакъар кхоачаденна кхыча боахамашкара дукха ахча телаш из ийде дезаргда. Болх беш яц цхьацца йола механизмаш, дукхагІа бола болх кулг-кара беш ба.

Дика кхоачашйир цо укх шера итт бетта шурий план. Тахан шийна тІачІсагІбаьча хІара Іаттагара дийнахьибуси 10 килограмм шура йоаккхаш хьайоагІа из.

Зарайга болх беча наха белгалдоах, из хьинар долаш, шийна моллагІча декхарех лоархІаеш саг йолга. Цул совгІа, дог цІена, кхычарна оарцагІъяла, новкъостал де кийча я из.

Зарайгара хьокхам эц кхыча доаркаша а. Цо санна из доккха декхар тІаийца къахьегаш ба доярнаш Амриева Іайшат а Козакова Лида а.

Ч. МАГОМЕДОВ.

АРЕНДАХ ДАЬННА БЕРКАТ

Наурски района «Красное Знамя» колхоза производстве тІехьарча хана шерра юкъейоалаеш я арендни подряд. Цу хьисапе соахкара шу доладелча денз къахьегаш ба боахама беррига кхаш леладераш, дулха лаьрхІа хьайбаш кхоабараш. Цу гІулакхо доккхий толамаш а доахийт. Масала, соахка план 18,2 центнер йолаш хІара гектара тІара чуийцар 28,1 центнер ялат, кхы а дукхагІа даьлар укх шера — 29,2 центнер. Эшар 18 центнер доакъара единица йолаш соахка хІара хьайбана лаьрхІа 19,5 центнер доакъара единица Іалашйир, укх шера — 26 центнер доакъара единица.

Иштта пайда баьлар колхоза къахьегамхой болх арендагІа вІаштІехьбаккхарах. ХІаьта наха? Укх шера даьчоа итог яьлц экономисташа хІанзарчоа. Соахкара сурт укх тайпара да. Кхаш леладеча хІара колхозхочун шера алапи юкъера лаьрхІача 3200 сом хилар, е лурчоІа; цул хьалхарча шерашка хинначул 1100 сом дукхагІа. Кхы а дукхагІа ахча ийцар цхьайолча звеношкарча наха. Масала, шоллагІча бригадерча Аюбов Василе кулгалдеча доакъара культураш лелаеча звенорча хІаране шера юкъера лаьрхІача — 8160 сом, ялат кхедеча Берсанукаев Рамзан нерте латтача звенорча — 7650 сом, и. кх. дІ.

Раьза хилар мердача хьисапе къахьегаш шоашта тІаденача рузкъа дулха лаьрхІа хьайбаш кхьбараш а. Адуев Мохьмада звенерча хІаране бетта алапи 480 сомага дІаихьчар, хІаьта Кужулов Сайд-Ахьмада — 450 сомага.

— Болх арендни подрядагІа вІаштІехьбаьккхачул тІехьагІа, иштта дика хьокхамаш гойташ къахьега сево аьттув лу наха? — аьнна, оаха, даьча хаттара укх тайпара жоп делар колхоза председатела Яшуркаев Султан Мовдеявича:

— Бахьанаш дукха да. Масала, кхаш леладераш лаьттан дай шоаш хиларах тешар, кхетадар. Царца оттадаьча договорашка хьежжа шоашкара йоагІа продукци колхозага хьаелча боал уж. Планал совгІа яьккхачун дай уж шоаш ба. Колхоза хьалуш хилча, оаха царна цунах цаІ-ах хиллал дукхагІа мах лу, планагІа хьаенначох беначул. Цу хьале тІатеІІа къахьега а юртбоахама культураш ма хулла дикагІа хьувкъае а безам хул наьха.

— Октябрьски Революце, Къахьегама Цlеча Байранха орденаш лелаеча Хасалиев Абдулмажид Халиковичен Къахьегама Сийлен кхоалагІ-Іча степена орден лелаеча Бородин Петр Родионовичен кулгалдеш, кхаш леладу ши бригада я тха боахаме, — тІатох С. М. Яшуркаева аьначоа колхоза парткома секретара Мишиев Увайс Сулеймановича. — Царна юкъе дийкъад оаха боахама оахаш мел дола лаьтта. АрендагІа къахьега вІашагІкхеташ, шоашта кулгалде коллективаша шоаш хержав уж ши саг. Царех хІаранена, агрономаша хьеха ца дезаш, дика хов колхоза деррига кхай хьалаш, дикагІа хьувкъаргІйолаш мичахьа, малагІа культура дІае еза. Цудухьа хьехамаш деш цу бригадай балха юкъелелхац тхо. Из дича раьза а хилац.

Кхы а цхьа хІама да. Хьалха, къаьнарча аккордно-премиальни хьисапе къахьегача хана, из е вож юртбоахама культура дІаера лаьрхІа кха бІаьстан юххье мара белгалдаккхацар. Цудухьа, ханнахьа йоакхо яцар лаьтташта. Из бахьан долаш тІеххьара чуэцар а да веларгволаш хилацар. ХІанз кхыча тайпара да. Кхай картограммашка, севооборотага хьежжа хьалхе а хьакъоастаду хІара бригада коллективо лаьтта. ТІаккха хІара культура агротехнически башхалонага хьежжа оахаш, эш-эшача удобренешца хьаьндеш тоаду. Масала, укх шера бІаьсти ялат дІадийна деррига лаьтта — 1949 гектар — соахка гурахьа шийна бригада. ХІара культурана эшача боарамага, лаьтта хьоаналага хьежжа минеральни, органически удобренеш тайсар. Иштта болх бу укх шера а. ТІадсагІача шера бІаьсти юн культураш дІаера хьакъоастадьча 2010 гектар лаьтах 1960 гектар гаргга зяба аьхад хІанзле, хьалха хІара гектара тІа 30 тонн кхоачийташ органически удобренеш а товсаш.

БІаьсти дергдолча кхашкарча балхашта тІатеІІа кийчъеш я юртбоахама техника а. Республика, мехка кхьметтела кхыча районашка ухаш колхоза, мехмастерске викалаша хьалххе а тоъал запасной оатхалаш Іалашъяро вІаштІехьдоалийт цу даькъе а толамаш даха. Укх шера йиълагІча квартала планагІа йоагІча 18-нех хІанзле 14 трактор тоаьй. Кхашкара балхаш дІадоладе кийча я тІехьаювзаш йолча колхоза инвентарах 80 процент.

Мехмастерске коллективо а арендни подрядагІа бу болх. Хьалхашка лаьттача декхарех иштта дика лоархІае доккха новкъостал ду цу гІулакхо а.

Къаьстта а белгалбоахаш бувц колхоза кулгалхоша мастерскера болхлой: токарь Демченко Георгий, электрик-аккумуляторщик Бахтинов Василий, топливни аппаратура тоаеш вола Супрунов Николай, электросварщик Скакунов Иван, кхыбараш.

— Уж бецаре тха йиш а яцар, — йоах мехмастерске заведующе Чильгиев Артура. — Техника тоаеча юкъа эшаш хулача оатхалех кІезигагІа яле 20 процент цар керда хьа а ю тишъеннарашта ресторваци еш метта а увттаю. ХІаьта керда шу хьатІакхачалехьа кІезигагІа яле кхы а бархІ трактор тоае, ерригa техьаювзаш йола инвентарь кийчон мугІаре дІаоттае тхоай низ дІакхоачаргхиларах шеко яц.

ХІанзалца карагІдаьнначох кхоачам баь Іе дага а бац кхаш леладераш. ХІара гектара тІара доаккха кІа 40 центнерага дІакхоачаде лаьрхІа ба, хІаьта мукх — 45 центнерага, хьажкІаш — 60 центнерага.

Иштта мехка толашагІа долча боахамий опыт балха юкъе а кхувлаш, эргалоний новкъа яьнна къахьегаш хьайоагІа тІеххьарча хана цу колхоза коллектив. Цунгара масал эца деза кхыча боахамаша а.

М. ХАМАТХАНОВ.

Намангане хинна зулам

Иззамо долча хІаманца дІаІомалургвац- казарма коридорашка кертех бинташ хьерчадаь салтий. Саготои кІаьдбалари да цар бІаргашкара хьахолуш. Менгей гІойленаш тІа яда кийчъянь бронежилеташ, табуреткаш тІа — наскаш. Шсай берашца коа гІолла лел тІаба мега хкерамах лачкъа часте баьхка эпсарий истий. Казарма тІа хьалъегІа, ягІа Іаьрж делла байракхаш. Доарахоех тІанг аьнна хьалийнза я санчасть. Цхьана гІулакх деш хиннаращцара къастар — духовой музыка а локхаш салтий стройна тІагІолла дІахьу кІийнаш.

Юха а укхаза, хьалхагІа хиннача «йІайхача» моттигашка а санна, «бехке ба салтий»!

2 декабре городе хьовзам хинначул тІехьагІа цу сахьате хабар арадаьлар военни нах кхалсага тІагІерташ хиннаб, аьнна. БІаргадайнарашен факташен яхар кхыдар да. Цу тайппара хІанзчул тІехьагІа следствена ха деза: салтий бехке бий-беций? Ялх салте тІахиннача маршрутни автобуса водитела цІогІарч детташ, пхьарч увш, цІаувзаш наха гуччахьа къизагІча тайпара саг вийнача, нах гулбеннача майдангахьа дІахьовзае автобус аьнна приказ деннараш хила мегаций?

МугІарера Ильфат Гаязов, ала мегаргдолаш да, коч ювхаш ваьв аьнна. Дийна висача шин салтечох цаІ из ва. Сийнъенна, цІий чудесса, чукхихьа я цуп юхьмараш. БІаргаш кхоккаденнад.

— Юххьанца долла хІама сатийна дар, — яхаш дувц Ильфата. — Автобуса чу тІехьашкарча гІанда тІа ватІар со, сона бІаргадайра, мугІарерча Холодаца моттигерча шин зІамсаго къамаьл деш. Юххьанца хазанзар сона цар къамаьл сенах лаьца дар. Холода цхьа хІама салаш хезар сона: «Оаха шо, узбекаш, Узгене кІалхардаьхадар, хІаьта шо тхона етта гІерт?». Цул тІехьагІа майдан тІа нийсъелар автобус. Дукха нах бар цига. Тхо Іоъараувзаде болабелар. Со духьала ваьннавар, духхьал автобуса чу мІаргаш дийттар сона. Со Іовежар. Цхьаькха а дагадоагІа сона: уж автобус тІакІалтІа кхосса гІийрта.

Цу хана цІи теха лотаенна хиннача автобуса чура моттигерча цхьан милиционеро аравенав цІеша визан сакхетам чура ваьннеи вола Ильфат. Вокхарна — мугІарерча Биян Юренен Стасевич Юренен, Холод Григорена а Крылов Сергейна а — хургдар хинна дацна дар: уж когаш тІадийтта аьчабар, вІашагІбаьхабар, цІи теха боагабаьбар...

Взводаца новкъосташта гІо де вена мугІарера Хантов Бахтияр узбей, латаш болчар вожаваьвар, кхера теха хала чов яь вар. КІалхарвала пожарни машина чу инкхав из.

— Корах арахьежача сона бІаргадайра, — дагадоагІар дувц Хантова, — автобуса юххе. цхьа ткъаьх метр мара гаьна яцар из, 50 е кхы дукхагІа хила а мегаш саг вар вежа уллача салтечса етташ. Цул тІехьагІа дукхкача наха юкъера хьаара а ваьнна йокнха пахашк бе йоаллача цхьанне цунна дІатІа а ваха, вежа уллачоа нийса тІа из Іайда а Іайда, лотаяь цІелеторг ІотІатессар цунна. Салте ше уллача тоссавелар, цІогІа даьлар. Цул тІехьагІа маьженаш Іомел а енна, дІа-юха ца хьовш аллийсар.

— Гражданке, — яхаш дувц мугІарерча Холода мехкахочо Кимак Николая. — башха-дика йоІ яр Григорега хьежаш. ХІара денна хІана яздац аьнна яздора цунга письмош. Гриша 2 декабре вийнав, хІаьта 3-ча декабре цхьана шин письмо дера цунга.

— Из цхьанна а хІамах эхь доацачар ювца харцо я, тха кагий нах цхьа хьанаьхка тІагІийртаб яхаш, — йоах Кимака. — Тхо дерригаш а Средни Азе гІулакх деш дола хьалхара дии бутти хинна Іап, моттигера обычеш дика йовз тхона. Цу тІа а тхоай беррига кагий нах а геттара дика бовз — иззамо хІама цар шоашнара цІаккха а доалийтаргдацар.

Боабаь уж берригаш а — вить эрсеи цхьа украинни (шийца гІулакх дераштa гІо де аьнна ведда тІавена мугІарера Федоров Костя), новкъосташа хьадувцачох, дика кагийнах хиннаб.

Юха а хала дешаш дукха гІоттадаьд цу намангански хьовзамо. Следстви я еш. нах боабарах дегабуам беш лаьца воалл ткъо саг. Компетентни комиссе дикка уйла тІа а йохийташ анализ ергья хинначун, выводаш ергья. ДІа-юха гІоргба, хІаьта бахар дІахо гІоргда.

С. ШЕВЦОВ.

Вайнах Казахстане Iобахнйтача хана, нийсхо меттаоттаяр дехаш ООН-е «Обращени...» яьй Америке бахача кавказхоша. Мехкара арабъяхача наха оза халонаш а ювцаш, уж кIалхарбахара тIаьхьиэар цар дерригача дуьнен юкъарле. Сталина гIозаро бIарчча къамашта оттадаьча Iазапах геноцид а адамлеи духьала даь зулам а лархIа деза, йоахар цу тIа. Цхьа ха яьлча из дош дувца оттадир ООН-а комиссе. Кавказхой цIерагIа из «Обращени...» кничъяь а цун кIала кулг яздаь а хинна Гугаев Салаудин хIанз Америке, Нью-Джерси штате вахаш ва. Дуккха хIама бIаргадайна а халонаш лайна а саг ва из. Кхувш воагIа зIам саг волча хана, ший Даьхенцара къаьста цунах бIаргтоха аьттув ца боалаш шовзткъеи итт шу даьккхад цо. ХIаьта хIанз, вай республике хьоашалгIа венача Гугаев Салаудинаца къамаьл хилар тха корреспондентий.

ДЕГА КАМАЬРШАЛ, БАРТ...

— Салаудин, сенца дувзаденна да хьай мехкара хьо ииштта гаьна дIаваха хилар?

— 1941 шера ЦIеча Эскаре вар со. ТIема хьалхарча деношка, немцаша го а баь, карадигар дерригa тха эскара дакъа. Иштта кхаьчар со Германе концлагере. Цига даьллар тахан дувцарг-дац вай, цхьабакъда, лагере ээараш хиннача наха юкъе наггахьа саг мара висанзар дийна. Вайнах а берригa кавказхой а шоайла барт болаш, бокъонца вежарий санна цига хиннабецаре, шуца тахан къамаьл деш со а хургвацар.

ТIом чакхбаьлча, саг а йоалаяь, цхьа ха яьккхар аз Германе. Сона лаьца ваьлла са новкъост, гIалгIа Цороев Ахьмад цу хана Америке дIавахавар ваха. 1951 шера, сай дезал а ийца, со а дIавахар цига.

— ХIаьта мишта нийсделар цига хьа вахар?

— Киса цхьа доллар мара кхы ахча а доацаш кхаьчар со Америке. Кема порте долча хана тхога хоам бир цига вахаш волча цхьанне Iаьдала хьалхашка хьона тешал (поручительство) ца лой, берда тIа Iовоссийтац, аьнна. Иштта тешал дeсайна вовзаш саг ца хилара, моллагIа кавказхо лаха эттар со порте гIолла. Цига кхийтар сох Манхеттене Iеш хинна Фатима-ханум яхаш цхьа гIаьбартой кхалсаг. ВIалла дицлургдоаца доккха гIулакх дир тхона цу кхалсаго. Iаьдало дIадехаш хинна тешал а денна, ше йолча цIадигар тхо Фатима-ханумас. Ший квартира тхога а йита, гаргара нах болча дIаяхар из. Мала вар сона цу хана иштта хьоашал де? ТIехьагIа, цига вахаш хинна нохчо Чермоев Амильхан хьа а леха, из волча дIавахар со. ХIаьта цхьа ха яьлча Цороев Ахьмадаца вIашагIкхийтар тхо. Цо, болх а леха, ше волча дIавигар со.

Вахар юххьанца атта дацар. КIира луча 25 долларах 15—16 сахьата болх беш вар со. СалаIа цхьа ди а доацаш. Цхьабакъда, цунах а доккхал дора цу хана наха. ТIехьагIа, «Дженерал моторс» фирме болх а нийсбенна, Нью-Джерси штате даха Iохайшар тхо. ХIанз сай цIеноиш а сомий беш а йолаш цига вахаш ва со. Миллионаш еце а, кхе вахац.

— Дезал ба аьлар Iахьай, Салаудин. Уж фу деш ба хIанз?

— Са йоIи воIи да. ЙоI, Турцера венача гIалгIачунга, Нури Калкайга маьре я. Университет яьккхай цо, амма ший кхо бер доландаь балха а йоацаш, бераща цIагIа ягIа. ВоI дийша а ваьнна, цхьан коммерчески фирмана кулгалдеш ва. Бакъдар аьлча, сай дезала раьза ва со.

— Укхаза ховш да, Америке вайнах бахалга. ХIаьта хайра хIама хац, цар фу оамалаш я а уж цига мишта лелалу а. Цунах лаьца дувцаре бакъахьа дар Iа.

— ТIом чакхбаьнначул тIехьагIа 10 гIалгIаи 31 нохчой вIашагIкхийтар тхо Штаташка. Царех цхьабараш, Дала гешт долда царна, хIанз дийна бац, хIаьта цар тIехье а Турцера, Iарбий мехкашкара хьабаьхка вайнах а берригаш 300-нел совгIа саг хургва. Бакъдар аьлча, цига къоастабац нохчо, гIалгIа, къоаршо, черсе. Мел болча вай мехкахоша шоайх цхьа халкъ лоархI. Дикан тIа а вон тIа, дIа-хьа а долхаш, гаргалонаш лелаю оаха тхоайла. ХIаьта оамалех а укхаза санна тайп-тайпара нах нийслу. Цхьабакъда, дукхагIбараш эхь-эздел долаш, бусалба ди лелабеш нах ба.

— Тхона хезад, Америке вайнаха хьадийлла маьждиг да, аьнна. Иштта деза гIулакх кхоачашде мишта вIаштIехьдаьннад шун?

— Из лаьрхIа дувца дезаш хIама да. Кавказера нах цхьа бахьан алсамбаьлча, вIаший бувзамаш чIоагIде, воай даьй Iаьдалаш диц ца далийта, бусалба ди лелабе хьалаш Iалашде «Къулбаседа - Кавказски» комитет вIашагIъеллар оаха. Цун председателалла херджар къоаршо Исламов Хьасан. Эггара хьалха оаха де лаьрхIар, маьждиг хьаделлар дар. Юххьанца из гIулакх дIадоладаьраш вий нохчои, вий къоаршои, кхоселеи цхьа гIалгIаи вар. Йохкаш, хьалха киназ хинна цхьа гIишло корайир тхона. Iалама, нахага хаьттача, дино могадеш да аьлар тхога, киназ хиннача маьждиг де. Оаха тхоай ахча хьагулдича 10 эзар доллар мара хиланзар. Саудовске Аравес а 40 эзар доллар лургдолга ховра тхона маьждига. ХIаьта оаха эца лаьрхIача гIишлонах, миллион доллар мах оттабаьбар. Нью-Джерси мел бахача бусалба нахагара ахча гулдича а кхоачам хиланзар. Цу хана Америке шийна дарба дайта вена вар Саудовске Араве паччахь Халид Сауд. Цунна тIа а даха, оаха тхой бала дIабийцача, паччахьо, кхы къамаьл дIаьх а ца деш, 150 эзар доллара чек язйир. Дерригa 300 эзар ахча вIашагIкхийтар тха. ДIахо фу дергда а ца ховш тхо лелача хана, Турцера цхьа нах баьхкар. «Оаш маьждигах «Турецки», аьнна цIи тулле, оаха ах миллион ахча лургда», — аьлар цар. «Из маьждиг моллагIча къамех хиларах бе-башха доацаш бусалба наха деш а да, цхьа цIи тилла йиш йолаш а дац», — аьнна, оаха из къамаьл тIанийцанзар. Кхы миллион вIашагI а ца кхийтта, цу гIишлон даьшца мах бувца эттар тхо. ХIаьта цар мах чухь баьхар. Иштта хала даь маьждиг да-кх из.

— Салаудин, нохчий къаман съезда делегат хиннав хьо. Цига Iа даь къамаьл наха геттара дика тIа а ийцар. Гуш да, вай проблемаш дика йовза а йовзаш, царна саготдеш хьо волга. Хатта безам бар, дIахо вай мохк мишта бахаргба, аьнна хет хьона?

— Бакъдар аьлча, эмиграце мел бола кавказхой цу хьакъехьа цхьа уйла-нигат долаш ба. Ерригача Кавказа къамаш цхьан паччахьалкхен чухь вIашагIкхета деза. Йоккха Iалама ганз а хьинаре халкъаш а долча вай мехка дегIабара боккха аьттув хургбар, уж халкъаш цхьана хилча. Цу тIа ала деза, вай къамий Iаьдалаш, оамалаш цхьатарра йолга.

— ХIанз геттара ира латташ да ГIалгIай паччахьалкхе юхаметтаоттаяра дош. Доазол дехьа бахача вайнаха фу хет цунах?

— Из проблема дика йовзаш я тхо долча. Укхаза хьавоагIача хана цунах лаьца къамаьл хилар са цига бахача гIалгIаща Цороев Ахьмадаца, Озиев Иоакъапаца, Газиков Даудаца, Дзортов НаIибаца. Цар массане а яхар цаI дар: «Хьай вIаштIехьдоале, дIаала цига, гIалгIайи нохчийи, шоайла ма къаста яхаш, оаха дехар делга. Цунах зе даргда вайна массанена а». Иштта хеташ, аз дукха ха йоаццаш къамаьл даь Авторханов Абдурахман а вар.

— Бакъдар аьлча, гIалгIай халкъ, ший паччахьалкхе кхеллача а, Нохчийчен цара къаста лаьрхIа дац. ХIаьта тахан, ГIалгIайчен дикагIа дола дакъа хIираша дIалаьца да. Шоай паччахьалкхе вIашагIъеллача мара из дош къоасталургдац, аьнна хеташ я гIалгIай юкъарле.

— Из оаха а хьаллоацаш да. Меттаоттаянза яргьяц нийсхо. Цхьабакъда, тIемца къоаста ма де из дош. Укх дунен тIа лаьтта бахьан долаш дукха цIий Iохад. Мел долча лаьттал дезагIа да из цIий. Вешта, мохк бита а йиш яц. Цудухьа, дипломате наькъаца нийсхо меттаоттаяра низ тIабахийта беза гIалгIашеи нохчашеи. Вай лоалахоща дов ма лаца. Цкъа цар а кхетаде декхар да, шоаш леладер харцдолга. Хьакимаш мара, мугIарера нах а дерригa а халкъ а мичад цу гIулакха бехке.

— Салаудин, кастта юхаводаш ва хьо. ЦIакхаьчача фу дувца лаьрхIад Iа вай мехкахошка Нохч-ГIалгIайчене хьайна бIаргадайначох?

— Со цIаварга хьежаш ба цигара вайнах. Нохч-ГIалгIайчене дукха эргалонаш хулаш латталга дувцаргда аз царга. Нохч-ГIалгIай суверенни республика дIакхайкаяь хиларах кхаъ а боаккхаргба. Се делегат хиннача нохчий къаман съездах лаьца а дувцаргда аз. Цун балхаца цхьаццадола гIалаташи цатоамаши хиннадале а, сона хетачох, цун лоархIам боккха ба. ХIаьта царна доккха совгIат хургдолга хов сона, аз нохчийн гIалгIайн шоайла вежарий санна барттайна боахкаш болга дийцача.

— ХIаьта вай къамаьл чакхдоалаш, газет дешаращна фу ала ловра хьона?

— Барт, дега камаьршал, нийсхо. Уж дешаш диц ца де Дала низ ма эшаболба вайна!

Къамаьл дIаяздаьраш
И. ТАМЕРЛАНОВА,
Ч. МАНОЛИС.

Вай даха моттигаш—вай фусамаш

ГОРОДЕРА НАЬКЪАШ

Шоаш кхыча городе нийсбелча санна хет назрановцашта укх тIеххьарча хана. Йовзаргйоацача льнная укхазара улицаш, наькъаш, тратуараш, майдаш. Пассажираш автобусашка хьежаш латта безача моттигашка хьалъяьй теркам тIаозаш йола хоза, паргIата кхоаленаш. ХIаране шн-шн сурт сибат да цар.

Хьалха мо догIа, лай кIала шийлача мнхага латта безаргбац наьха хIанз денз, тIехьювлача машинаша цiцхаш тохар кхераш хоттала чулелжа а безаргбац. Хьалха цар хотта, колд хиннача моттигашка сомача асфальта тротуараш я.

Лоацца аьлча, укх тIеххьарча 30—35 шера ца хинна эргалонаш хилар укх шера 5—6 бетта. Назранерча улицашка. Цу юкъа асфальто кхаьлар 65500 кв. м. наькъаши тратуараши.

Къаьстта хозъеннай эггара ширчагIа хинна парте райкомагахьа йода Скрябина цIерагIара улица. Из нийрча яьккхараш бар города а района а хьалха хинна дай. Города а района а соцкультбыта хьашташ тоаденна хIара шера хьа мел хеца ахча цу улицага «дIаухийташ» массехк шу даьлар. Ехка тархенаш, ян карташ, — машинаца а гIашша а дIа-хьа ваха йиш йоацаш гIурт беллабар цу улица тIа. Вешта аьлча, цхьа ший тайпара крепость яэяр-кх.

ХIанз шерра, сийрда, къаьгача асфальтаца кхаьла, моллагIча городага товргIолаш йола хоза проспект хиннай цу моттигах.

Иштта наьха хьашташка ладувгIаш, районах дог лазаш ба керда дай. Аз бувцараш ба райкома, райсовета, райисполкома хьалхара хьакимаш. Баркал аларал совгIа, царна тIехьа ба нах. Мукъа, долча деношка ца хаддаш белхий беш, вай дувца наькъаш дехкаш, шоай коашка-карташка мо мара ца хеташ улицашка лостам беш хьабаьхкар горожанаш дIаьхача ахккана.

М. КАРАЕВ.

ЖУРНАЛИСТАШЦА ВIАШАГIКХЕТАР

Укх деношка Нохч-ГIалгIайчен районни а многотиражни а газетий редактораща, республикански газетий а болхлошца радио ЦIагIа вIашагIкхетар хилар вай республика Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела Г. Х. Эльмурзаева, НГIР телевиденеи радиовещанеи Паччахьалкхен комитета а республика журналистий Союза правлене а председатела Ю. В. Мареченкова, издательства, полиграфе гIулакхашта, книжни торговлена йолча республикански Госкомитета председатела Т. У. Махмудхаджиевай.

Ю. В. Мареченкова дийцар дукха ха йоацаш чакхъяьнача РСФСР журналистий Союза учредительни съезда балхах, РСФСР журналистий Союз, аьлар цо, ший лоIаме йола, ше шийна доал деш йола, паччахьалкхен органех а политически партех а тийша хIама доаца, кепайоазони масови кхыча средствайи болхлоех латта общественни творчески организаци я. ХIаьта ший йозза бокъонаш а йолаш, цун федеративни субъект я вий бIаь совгIа саг юкъевоагIа вай республика журналистски организаци. ДIахо цо дийцар цун материально - технически база чIоагIъяра, журналистий болх а царга салоIийталга а дикагIа вIаштIехьдаккхара деш долчох.

Г. Х. Эльмурзаева гулбеннарашта бовзийтар рынкага довлача хана республика социально - экономически дегIайоалаяра Министрий Совето беш бола болх. Доашош дийцар халкъа боахама дерригача доакъошка укх шера хила мегача игогех. Цо аьлар, дукха ха йоацаш Нохч-ГIалгIайчен суверенитетах йола Декларация тIаэцарца дувзаденна республика экономика, культура, социальни дакъа кердача лагIа тIа доаккхаш дегIадоаладара концепции кийчъеш я хIанз. Г. Х. Эльмурзаева белгал ма даккхара, из Iалаьмате бехктохкаме болх беча а республика суверенитетах йола Декларацие лоархIам наха дIабовзийтача а хьинаре дакъа лаца деза массови информаце средствай беррига болхлоша.

Районни а многотиражни а кепайоазон болхлошта тахан хьалхашка уттача проблемаех, уж къоастаяра дечох а де дезачох а дийцар Т. У. Махмудхаджиевас.

Журналисташа даьча дукхача хаттарашта жоп делар Г. Х. Эльмурзаева, Ю. В. Мареченкова, Т. У. Махмудхаджиевас.

Ядерни тохкамаш массанахьа совцаде

— Нагахьа санна шоай бераштa цIаккха а ядерни кхерам тIа ца латтийта шун безам бале.

— Нагахьа санна ядерни герза дерригa кердa а низ болашагIа а дола тайпаш хьа ца деш дерригача дунен тIа совцаде шун безам бале.

— Нагахьа санна вай планета цхьаккха а миIинге ядерни тохкамаш деш лаьтта ца агийта шун безам бале,

хьаллаца Машара Дерригдунен Советен машар лорабара Советски комитетен инициатива,

укх кхайкарала кIал кулг язде.

ЕРРИГАЧА СРЕДАШКА ЯДЕРНИ ГЕРЗА ТОХКАМАШ ДЕЛГА ЦIЕНДАЬ ДIАДАККХА!

ДЕРРИГАЧА МЕХКИЙ ПРАВИТЕЛЬСТВАШ ТIАХЬЕХ АЗ ИЗ ДОШ ООН КОНФЕРЕНЦЕ ДУВЦИЙТА ОТТАДЕ 1963 ШЕРАРЧА ЛАЬТТА, ХИН КIАЛ, КОСМОСЕ ЯДЕРНИ ТОХКАМАШ ДЕЛГА ДЕХКАРА ХЬАКЪЕХЬАРЧА МОСКОВСКИ ДОГОВОРА ИЗ IОТIА А ТОХАШ.

Ф., и., о. ______

Професси ______

Ер кхайкарал хьа а хоададий гаргарча деношка укх адресагIа дIадахьийта:

129010, г. Москва, пр. Мира, 36. Советский комитет защиты мира.

Керда, дукха хана денз Польше бIаргагуш ца хинна хIама да цига тахан тикай прилавкаш товарех хьалйиза хилар. Кхачан тикашка очередаш яц. Цхьабакъда, хIамаш а дукха дIаийяц полякаша — деррига долаш да, амма деза да, маьхаш лакха да.

СУРТА ТIА: Эвблонгерча городской толкучке даггара хIамаш йохкаш-эцаш ба. Укхаза-м мах къовса йиш я.

В. МАНАЧИНА сурт. **(ТАСС).**

ТЕЛЕВИДЕНИ

8 ДЕКАБРЬ.

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.35 — «Мама, папа, со». 8 беттагара 9 беттага кхаччалца ха йола бер Iомадари кхетадари.
9.05 — «Даха, Лаьтта». Экологически программа.
10.05 — «Партнер». Коммерчески вестник.
10.35 — «Пи» яхача знака кIал». Iилма - популярни программа оагIонаш.
11.35 — «Бурда моден» дувц...
12.05 — Режиссера Н. Селезневай фильмаш. «Иштта да истори».
13.45 — Кинопрограмма. «20 бIаьшере. Саготача ханара хроника». Художественно - публицистически фильма «Искупление» премьера. 1-гIа сери.
14.55 — «Пласидо Домингоцара цхьа сайре». Музыкальни фильм. (Англи).
15.50 — «Мальчик и лучик». Мультфильм.
16.00 — Союзий цIен Колонни зале баянистий-аккордеонистий 1-гIа Дунен халкъашта юкъера конкурс хьаеллар.
17.30 — Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.15 — Зрителара дехарагIа. Художестренни фильм «Мискача гусара га доаккхаш дош аларах». 1-гIа сери.
19.25 — Россе парламентски вестник.
19.40 — «Мискача гусара га доаккхаш дош аларах» яхача художественни фильма 2-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — «Панда» яхача Iилма - популярни фильма премьера. «Фиат» (Итали) яхача фирма легковой автомобила кердача модификациях.
22.00 — «Что? Где? Когда?»
23.00 — «Ступень к Парнасу» яха дунен халкъашта юкъера телефестиваль. 3-гIа тур.
1.15 — ТСН.
1.30 — Шахматех йола дунен чемпионат.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Майра Робин Гуд». Мультфильм.
8.40 — Союзни республикай кинопублицистика. «Реактор для новобрачных» яхача документальни фильма премьера. Приморски крае Хабаровске АЭК хьалъяра духьала я общественность.

«ПЛЮС ОДИННАДЦАТЬ». РОССИЙСКИ ТЕЛЕВИДЕНЕ ПРОГРАММА.

9.00 — Россе документальни экран. Россе Джаз. «Эрсий оамал».
11.15 — Россе балета къона артисташ. Красноярскера коллекционер.
12.15, 14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
14.25 — «Моссовет — Ленсовет» — телемост.
15.50 — «Элизабетага хьежаш» яхача художественни фильма премьера.
17.00 — «Именины сердца» композитора А. Морозова творчески сайре.
18.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
18.25 — Передачай программа.
18.30 — Мультфильмаш.
18.40 — Музыкальни открыткаш.
18.50 — Ха я «нхс».
19.20 — «Шун письмошта жоп луш». Концерт.
19.50 — «Хьанна деза цIий?». Донорствах (Свердловск).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Коллаж».
20.20 — Эрсий къамаьл.
20.50 — Ф. Лист. № 6 йола венгерски рапсоди.
21.00 — Ха (сурдоперевод а ец).
21.40 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
Бийсанара сеанс.
23.40 — Киноконцерт. «Кино, безами... фантазии».
00.35 — Короткометражни художественни фильмаш: «Юкъара пен». «Марша воагIалва, лоалахо!»

9 ДЕКАБРЬ.

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото» тираж.
9.00 — Iуйрийна ма хулла хьалхагIа.
10.00 — Даьхенна гIулакх деча.
11.00 — Iуйрийнара сакъердаме программа.
11.30 — «Дуненна гонахьа». Альманах.
12.30 — УнахцIено.
13.15 — Массанена йола педагогика. Дипломал тIехьагIара обозрени.
14.15 — Кинопрограмма «20 бIаьшере. Саготача ханара хроника». Художественно - публицистически фильма «Искупление» премьера. 2-гIа сери.
15.45 — Мультфильмаш.
16.15 — Юртара сахьат. Панорама.
17.15 — Керда тIехье хоржаш я. «Юниор—банк»—къоната баннирий яхьаш.
18.30 — «Алфреда Нобела тIъоалагIа бIаьшере».
19.30 — «Шантаж» яхача пхи сери йолча художественни фильма премьера. 1-гIа сери (Итали).
21.00 — Ха.
21.40 — Чоалхане доацачохи даим долаш долчохи.
21.55 — П. И. Чайковский. 100 романс.
22.15 — «Маппет-шоу» яхача тенаккий фильма-концерта премьера (Великобритани). 19-гIеи 20-гIеи сереш.
23.05 — «Коллаж».
23.10 — Итальянски эстрадин иллиалархочун Дзуккеро концерт.
00.40 — Шахматех йола дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядке отта!
8.20 — «Необыкновенни матч». Мультфильм.
8.40 — «Вай саготон лаьтта». Документальни фильма «Хьада сона кулг...». Сахалинерча экологически хьалах.
9.05 — «На крутизне». Художественни фильм. 1-гIеи 2-гIеи сереш.
11.15 — «Советски Россе» яха видеоканал.
13.45 — «Жугатий музыкаи иллеи фестиваль».
14.30 — «Сон изи» телеспектакла премьера (ТВ Одесски комитет).
16.25 — Передачай программа.
16.30 — «Ийс шера экстрасенсашца цхьана». ЦхьоалагIеи шоллагIеи фильмаш.
18.55 — Музыкальни открытка.
19.00 — «Вай дахаш дола дуне». Кинодраматурга В. Добродеева фильмаш «Горьне друг — Андреева».
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — «Коллаж».
20.20 — Къовсам самбо. Дунен чемпионат.
21.00 — Ха (сурдоперевод а ец).
21.40 — «Мишта хьалоацаргья — дIахецаргьяц...» яхача художественни фильма премьера (Югослави, 1987 ш.).
22.45 — Къовсам самбо. Дунен чемпионат.

10 ДЕКАБРЬ.

ОРШОТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.30 — «Шантаж» яха художественни фильм. 1-гIеи 2-гIеи сереш (Итали).
11.30 — «Дуненна гонахьа». Альманах.
12.30 — Ха.
16.30 — ТСН.
16.45 — Берий сахьат (французски меттала урок а луш).
17.45 — Вайи экономикеи.
18.30 — Ха.
18.55 — Политически диалогаш. «Ислами политикеи».
19.25 — «Шантаж» яха художественни фильм. 2-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Коллаж.
21.45 — Опера езарий телеклуб.
23.00 — «Авторски телевидени», «Гиннес-шоу», «Намедни», ихьдараш.
00.15 — ТСН.
00.30 — Шахматех йоача дунен чемпионате.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Везение по-ленинградски». Документальни фильм.
8.35, 9.35 — Литература. 9 класс.
9.05 — Итальянски мотт.
10.05 — Экрана тIа — служба «01».
10.35, 11.35 — Музыка. 7 класс.
11.05 — Вай беш.
12.05 — «Пушкина майда». Документальни фильм.
12.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
12.25 — Н. Корндорф. № 1 йола гимн.
12.50 — Мультфильм.
13.05 — ШоалагIа хьахьокхача фильма премьера. «Иренана лаьрхIа пальто» (ЧСФР, 1984).
14.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
18.15 — РСФСР халкъа депутатий аргIан йоацача съезде.
18.25 — Программай передача.
18.30 — «ТIеххьара новкъаьалар», «Мичахьа хьекх мух». Телефильмаш.
18.50 — Музыкальни открыткаш.
19.00 — Фильм-реклама.
19.05 — «Синтар» («Росток». Бераштa лаьрхIа передача) (нохчий меттала).
19.25 — Информационно-публицистически программа.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш!
20.15 — Самбо. Дунен чемпионат.
21.10 — А. Шнитке. Скрипкаией камерни оркестраи дола № 3 йола концерт.
21.40 — Информационни программа.
23.40 — СССР Лаккхехьарча Совета сессе.

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

ШОАТТА, 8 декабре

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха городской салаIара центр. 7.00. «УнахцIено» яха клуб. 8.00. Футбольни клуб «Энтузиаст». 9.00. Машинаца художественно хIамаш яга Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш хувцар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 8.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 8.30. ТЮЗ. 9.00. Кулгацеи машинацеи хIамаш яга Iомалу курсаш. 9.30. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 10.00. Вокально-инструментальни ансамбль «Флюгер». 12.00. «ЦIагIара медсестра» яха курсаш. 14.00. ДIалокх эстрадни оркестро. 15.00. Очарование школа. 15.00. Халкъа халхара ансамбль «Меридиан».

Н. К. Крупская цIерагIа ДК. 10.00. Клуб «Нокхарий леладер». 11.00. Технически кхоллама кружок. 14.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 14.00. Драматически кружок. 18.00. «УнахцIено» яха клуб.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 13.00. ДIалокх ансамбло. 15.00. Спортклуб «Лидер».

Химикий ДК. 17.00. Стихай конкурс «Здравствуй, Зимушка, Зима!» 17.30. ДIалокх духовой оркестро «Iан милодеш».

Просвещене болхлой ЦIа. 10.00. ХIамаш тега Iомалу тхо. 12.00. Театр-студи «Маски». 14.00. Книжкаш дезарий клуб. Литературно-музыкальни сайре (А. А. Фет ваьча дийнахьа денз 170 шу дизара хетаяь). 15.00. «УнахцIено» яха спортклуб. 16.30. Iарбий мотт бувца Iомалу тхо.

«Красный молот» завода ДК. 9.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 12.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 15.00. «Вай беш» яха клуб.

«Оргтехника» объединене ДК. 10.00. Игротека. 13.00. Къонабарий цIей. 15.00. Халхар ду ансамблаша «Ритм», «Дебют».

М. Горьке цIерагIа клуб. 10.00. Игротека. 10.00. «Кружевница» яха клуб.

Хлебокомбината клуб. 8.00, 18.00. Клуб «Каратист».

В. Маяковске цIерагIа клуб. 10.00. Киноклуб «Солнышко». 15.00. «Подружка» яха клуб.

«Садко» яха бассейн. 17.30. «Икар» яха спортивно-унахцIенон инвалидашта лаьрIа клуб.

КIИРАНДИ, 9 декабрь

«С. М. Кирова цIерагIа парк» яха городской салаIара центр. 7.00. «УнахцIенон» клуб. 8.00. Футбольни клуб «Энтузиаст». 9.00. Машинаца художественно хIамаш яга Iомалу курсаш. 9.00. Барзкъаш даха, тега, плиссе, гофре е Iомалу курсаш.

«Машиностроитель» яха кинотеатр. 9.00. Книжкаш дезарий клуб. Книжкай выставка. Книжкаш хувцар.

Эпсарий цIа. 11.00. Филофонистий клуб. Грамзаписий коллекционераш вIашагIкхетар.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 9.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу курсаш. 9.00. Аьхангах йийца хIамаш е Iомалу курсаш. 9.00. Кулгаца а машинаца а хIамаш яга Iомалу курсаш. 10.00. «Росинка» яха халхара ансамбль. 10.00. Халкъа халхара ансамбль «Улыбка». 10.00. Дай-ноаной вIашагIкхетараш. 10.00. «Светлячок» яха студи. 11.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 12.00. «Фаьлгий дунен тIа» яха киноклуб. 12.00. «ЦIагIарча медсестрай» курсаш. 12.00. ТЮЗ. 12.00. Халкъа халхара ансамбль «Меридиан». 13.00. Гитаристий кружок. 15.00. «Элегантности очарованни» яха клуб. 17.00. «40 шерал тIехбаьннарашта» яха салаIара сайре.

Н. К. Крупске цIерагIа ДК. 9.00. Художественни машинаца хIамаш яга Iомалу курсаш. 9.00. «Кружевница» яха клуб. 10.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомабу курсаш. 14.00. «Краевед» яха клуб. «Къона ленинец» яха берий кинотеатр.

С. М. Кирова цIерагIа ДК. 10.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 10.30. ХIанзарча халхара ансамбль. 12.00. «Мультик» яха клуб. 19.00. «Лидер» яха спортклуб.

Химикий ДК. 11.00. «Нийсархо» яха киноклуб.

Просвещене болхлой ЦIа. 10.00. «Песенка» яха берий вокальни группа концерт. «Вайна дукха деза иллеш». 10.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу тхо. 10.00. Хореографически студе дувла. 14.00. Английски мотт Iомабу оаха. 17.00. Театр дезарий объединени. Театральни вIашагIкхетараш. «Ха, театр, режиссер».

«Красный молот» завода ДК. 9.00. Барзкъаш дахеи тегеи Iомалу тхо. 9.00. «Дизайн вахача моттиге» яха курсаш. 9.00. «ЦIагIара медсестра» яха курсаш. 13.00. «Кружевница» яха клуб. 13.00. «Космонавт» яха берий кинотеатр. 14.00. «Соловушка» яха вокальни студи.

«Оргтехника» объединене ДК. 10.00. Барзкъаш даха а тега а Iомалу курсаш. 12.00. «Росинка» яха киноклуб. 13.00. Эстетика школа. 15.00. ТЮЗ-е дувла. 16.30. Эстетика школа.

М. Горьке цIерагIа клуб. 9.00. «Радуга» яха халхара коллектив. 9.00. «Говза кулгаш» яха клуб. 12.00. Игротека. 8.30, 12.00. «Говза кулгаш» яха клуб.

Редактор
С. И. ЧАХКИЕВ.

РАДИО

8 ДЕКАБРЬ, ШОАТТА

7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (нохчий меттала).
7.45 — Хоамаш.
7.55 — 8.00 — Музыка. Хаоттам.
8.15 — Передачай программа.
8.20 — Республикански газетий обзор.
8.30 — Дуне цхьан кIирагIа (нохчий меттала).
8.40 — 8.45 — Реклама.
10.15 — «IунахцIенал» яха радиожурнал (гIалгIай меттала).
10.25 — Музыка.
10.40 — Литературни Нохч-ГIалгIайче (гIалгIай меттала).
11.00 — «Школьни глобус».
11.30 — 12.00 — Къахетамо дий вай?
15.15 — Классически музыкай концерт.
16.00 — Мебелий дефецити йицархоша сатувсари.
16.15 — «Кавказа Iуйренаш». яха радиожурнал.
18.00 — 19.00 — «Музыкальни почта».

9 ДЕКАБРЬ, КIИРАНДИ

7.30 — Муамаш. Передачай программа.
7.35 — Республикански газетий обзор.
7.45 — 8.00 — Ден темагIа (гIалгIай меттала).
8.15 — 9.00 — Моаршал да шуга.
11.30 — 12.00 — КIирандийнахьара музыкальни программа.
15.15 — 15.30 — «Дешархо» (нохчий меттала).
16.00 — Литературни Нохч-ГIалгIайче.
16.30 — Реклама.
16.40 — 17.00 Музыка.
18.00 — 19.00 — «Иллеца доттагIал дарий» концерт.

10 ДЕКАБРЬ, ОРШОТ

5.00 — 7.30 — Москва.
7.30 — Муамаш. «Юртара вахар» (гIалгIай меттала).
7.45 — Хоамаш (эрсий меттала).
7.55 — Музыка. Хаоттам (эрсий меттала).
8.00 — 8.15 — Москва.
8.15 — Передачай программа (эрсий меттала).
8.18 — Передачай программа (гIалгIай меттала).
8.20 — Iуйрийнара концерт (нохчий меттала).
9.00 — 9.15 — Москва.
9.15 — Мехкдаьттах йоахка продукташ — вай республикера рузнъах цаI (гIалгIай меттала).
9.30 — 9.45 — Рыночни экономикай словарь (эрсий меттала).
9.45 — М. Мамакаев. «Зелимхан». Романа оагIонаш (нохчий меттала).
10.00 — 15.15 — Москва.
15.15 — Концерт (нохчий меттала).
15.45 — 16.00 — Цхьан дезале (нохчий меттала).
16.00 — 17.00 — Информационно - музыкальни программа. Радиостудера духьалара трансляци (эрсий меттала).
17.00 — 18.00 — Москва.
18.00 — Керда хоамаш (нохчий меттала).

«СВЕТ» Газета Чечено-Ингушского рескома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской Республики

Газет арадувл шинареи ереи. шоаттеи деношка

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-37; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-75-78; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-47-84, 22-90-66; культуры — 22-64-75; 22-54-04; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковска, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92.

Заказ № 3383.